

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет історії, політології та національної безпеки
Кафедра історії України та археології

Методичні рекомендації з нормативного освітнього компонента

«Вступ до спеціальності»

для бакалаврів спеціальності 014 Освіта (Історія)

ОПП «Середня освіта. Історія, правознавство»

Луцьк – 2022

З М І С Т

	Стор.
Вступ	3
Розділ 1. Силабус із нормативного освітнього компонента	5
Розділ 2. Плани семінарських занять, методичні рекомендації.....	35
Глосарій.....	59

Вступ

Перший рік навчання в університеті, перший курс в оволодінні професійними знаннями – це перший крок до обраної спеціальності. Навчання у виші значно відрізняється від навчання у школі: студенти (колишні школярі) потрапляють у світ науки, де для них новим є усе – і викладачі, і предмети, і вимоги, і підходи до отримання знань. Для успішного навчання студентам-першокурсникам, котрі обрали професію історика, насамперед необхідні орієнтири, що дозволять побороти труднощі та отримати чітке уявлення про обрану професію й систему навчання на факультеті історії, політології та національної безпеки Волинського національного університету імені Лесі Українки. Роль своєрідного помічника для студентів-істориків першого курсу відіграє нормативний курс «Вступ до спеціальності».

Перший курс навчання в університеті – це перший крок до вибраної спеціальності. Тому насамперед студентам-першокурсникам необхідно з'ясувати труднощі обраної професії і отримати чітке уявлення про знання, якими необхідно оволодіти. Саме тому, для студентів перших курсів історичних факультетів, заплановано вивчення курсу «Вступ до спеціальності», завдання якого такі:

- ознайомити студентів-першокурсників з предметом і соціальними функціями історичної науки, пробудити в них інтерес до неї, підкреслити, що це одна з найцікавіших гуманітарних наук;

- вказати, на яких теоретичних принципах і методологічних засадах базується історична наука;

- підкреслити, що історія вивчається не лише з науково-пізнавальних міркувань, але й з метою практичного застосування набутих знань щодо сьогодення, здатності прогнозувати наступний розвиток людства;

- вказати на винятково важливе значення історичних джерел та історичної літератури, їх творчого аналізу і опанування для здобуття студентами спеціальності історика та археолога, становленні його як особистості, громадянина, патріота;

– дати настанови студентам, як набувати історичні знання на лекційних, семінарських заняттях, в процесі самостійної роботи в бібліотеці, архів тощо;

– проінформувати студентів про обсяг навчальних дисциплін, іспитів, заліків, практик для здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;

– наголошувати, що тільки наполеглива навчальна праця студентів, особливо самостійна, є запорукою успішного їх навчання у вузі і здобуття історичної спеціальності.

Методичні рекомендації з нормативного освітнього компонента «Вступ до спеціальності» розроблені у відповідності із навчальним планом програми підготовки бакалаврів галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 014 Середня освіта (Історія) освітньо-професійної програми «Середня освіта. Історія, правознавство» ВНУ ім. Лесі Українки. Посібник вміщує силабус навчальної дисципліни, плани семінарських занять, методичні рекомендації до них, глосарій.

Методичні рекомендації з нормативного освітнього компонента «Вступ до спеціальності» адресовано студентам, що навчаються за бакалаврською освітньо-професійною програмою «Середня освіта. Історія, правознавство».

Розділ 1. Силабус освітнього компонента

I. Опис освітнього компонента

<p>Найменування показників</p>	<p>Галузь знань, спеціальність, освітньо-професійна /освітньо наукова/освітньо творча програма, освітній рівень</p>	<p>Характеристика освітнього компонента</p>
<p>Денна форма навчання</p>	<p>01 Освіта/Педагогіка; 014 Середня освіта (Історія); Середня освіта. Історія, правознавство.</p>	<p>Нормативна</p>
<p>Кількість годин/кредитів 120/4</p>		<p>Рік навчання 1</p>
<p>ІНДЗ: є</p>		<p>Семестр 1</p>
<p>Мова навчання українська</p>		<p>Лекції 36 год.</p>
<p>Мова навчання українська</p>		<p>Практ. (семінар.) 18 год.</p>
<p>Мова навчання українська</p>	<p>Самост. робота 58 год.</p>	
<p>Мова навчання українська</p>	<p>Консультації 8 год.</p>	
<p>Мова навчання українська</p>	<p>Форма контролю: залік</p>	

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-професійна /освітньо наукова/освітньо творча програма, освітній рівень	Характеристика освітнього компонента
Заочна форма навчання	01 Освіта/Педагогіка;014 Середня освіта (Історія); Середня освіта. Історія, правознавство.	Нормативна
Кількість годин/кредитів 120/4		Рік навчання 1
		Семестр 1
ІНДЗ: є		Лекції 10 год.
		Практичні (семінарські) 10 год.
		Самостійна робота 86 год.
	Мова навчання українська	Форма контролю: залік
		Консультації 14 год.

II. Інформація про викладача

ППП Кінд-Войтюк Наталія Василівна

Науковий ступінь кандидат історичних наук

Вчене звання доцент

Посада доцент кафедри історії України та археології

Контактна інформація (*номер мобільного зв'язку, електронна адреса*). тел. +38 (066) 351 01 05;

e-mail: Kind-Voytyuk.Nataliya@vnu.edu.ua; kind2017@ukr.net

Дні занять (*посилання на електронний розклад*). <http://194.44.187.20/cgi-bin/timetable.cgi>

III. Опис освітнього компонента

1. Анотація курсу. Силабус нормативного освітнього компонента «Вступ до спеціальності» укладений відповідно до освітньо-професійної програми «Середня освіта. Історія, правознавство» підготовки бакалаврів, галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта (Історія) і охоплює засвоєння студентами знань на рівні вищої школи про предмет, принципи і особливості історичної науки, про її суспільну роль і значення.

Студенти знайомляться також із проблемами методології та філософськими основами історичної науки, з категоріальним апаратом та основними поняттями і термінами. Одержують елементарні знання з проблем джерелознавства, знайомляться із системою наукових історичних установ та культурно-освітніх закладів історичного профілю. Передбачається також засвоєння студентами знань про основи наукового історичного дослідження. Зокрема, знань принципів і правил планування. Студенти повинні оволодіти знаннями і методикою роботи із спеціальною літературою і першоджерелами, знати і вміти користуватися правилами оформлення наукової роботи.

Змістовий модуль 1. Предмет історичної науки, її принципи, особливості, джерела.

Тема 1. Професія історика та її фахова спеціалізація.

Кваліфікаційна характеристика професії історика. Система підготовки істориків у вищих навчальних закладах. Фахова спеціалізація істориків.

Тема 2. Предмет історичної науки, її зміст і завдання.

Виникнення історії в античні часи та наступна її еволюція як науки. Зміст і завдання історії, її зв'язок з іншими науками. Особливості історичної науки, співвідношення між історичним фактом і узагальненням. Багатоплановість історичної науки, її диференціація. Спеціальні історичні дисципліни.

Тема 3. Суспільна роль і значення історії.

Місце і роль історії в пізнанні людиною навколишнього світу. Видатні діячі науки та культури про значення історії. Значення історичної пам'яті для згуртування і консолідації народу, нації. Цінність історичного досвіду людства. Зв'язок між історією та політикою. Роль історії у формуванні світогляду, у вихованні патріотизму, поваги до традицій.

Тема 4. Методологічні основи історичної науки.

Методологія як вчення про пізнання світу, як сукупність прийомів дослідження. Погляд на історію мислителів античної епохи. Теорія провіденціалізму. Концепція історичного процесу в епоху Відродження. Погляди французьких просвітителів. Позитивізм в історичній науці. Органічна школа в соціології. Філософські теорії історичного процесу в Новий час. Значення плюралістичного підходу.

Тема 5. Принципи і категорії історичної науки.

Загальнонаукові принципи при вивченні історичного минулого. Сутність принципу об'єктивності. Причини тенденційності і суб'єктивізму. Принцип історизму. Народні маси і суб'єктивний фактор в історичному процесі. Історичні категорії і поняття. Історична термінологія.

Тема 6. Класифікація історичних джерел.

Поняття "історичне джерело". Джерелознавство і його предмет. Класифікація джерел. Речові джерела, їх види. Археологічні пам'ятки, археологічна культура. Етнографічні джерела і етнографічна наука.

Українська етнографія. Фольклорні джерела та їх особливості. Лінгвістичні джерела. Кінофотодокументи.

Тема 7. Писемні джерела та їх аналіз.

Класифікація писемних джерел, історичні залишки та історична традиція. Законодавчі пам'ятки, актовий матеріал, судово-слідчі документи. Документи поточного діловодства і листування. Розповідальні джерела. Літописи і оповіді, церковна полемічна література, повідомлення іноземців. Мемуари і щоденники, їх особливість. Статистичні джерела. Періодична преса. Аналіз історичних джерел. Внутрішня і зовнішня критика. Атрибуція. Встановлення дати, справжності, критичний підхід.

Тема 8. Наукові установи історичного профілю.

Науково-дослідні інститути в системі Академії Наук України. Інститут історії. Інститут археології. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії. Інститут українознавства. Інститут національних відносин та політології. Структура інститутів, наукова та видавнича діяльність. Наукові бібліотеки, структура, фонди, функції. Головні бібліотеки України. Центральна наукова бібліотека Академії Наук України. Найбільші бібліотеки обласних центрів. Центральні і місцеві архівні установи. Відомчі архіви. Порядок обробки і збереження архівних документів. Архівні фонди, описи, справи. Архіви України. Система науково-дослідної роботи з архівними документами.

Тема 9. Культурно-освітні заклади.

Музеї як центри збереження і популяризації пам'яток історії. Музейні фонди, науково-дослідна робота в музеях. Музейні експозиції. Найбільші світові музеї історії і мистецтвознавства. Головні музеї України. Музейна справа на Волині. Культурно-освітні заклади і товариства з вивчення, збереження і популяризації пам'яток історії та культури. Товариства краєзнавців. Історико-культурні заповідники. Екскурсійно-туристичні бюро, станції, фірми.

Змістовий модуль 2. Основи наукового історичного дослідження.

Тема 1. Планування і організація робочого режиму наукового

дослідження.

Загальні вимоги до наукового дослідження. Планування, його зміст і роль в організації науково-дослідницької роботи. Гігієна і організація праці наукового дослідника. Система науково-дослідної роботи викладачів і студентів на факультеті історії, політології та національної безпеки ВНУ імені Лесі Українки.

Тема 2. Вибір теми і складання плану-схеми наукового дослідження.

Основні фактори, які впливають на вибір теми. Актуальність, наявність джерел, роль наукового керівника. Складання плану за проблемним або хронологічним принципом. Особливості і відмінності цих варіантів. План простий і розширений. Чіткість формулювань. Деталізація пунктів плану в процесі підготовки і написання роботи. Примірний план-схема для збирання матеріалів за темою дослідження.

Тема 3. Науковий пошук джерел і літератури.

Спеціальна література та її види. Загальні і спеціальні монографії, наукові статті, енциклопедії, бібліографічні довідники. Значення попереднього ознайомлення з літературою для правильного визначення цвілевого завдання. Методика пошуку наукової літератури. Складання бібліографії за темою. Історичні джерела з вітчизняної і всесвітньої історії, їх класифікація. Архівні документи, археографічні збірники, статистичні джерела, матеріали періодичної преси, мемуари. Особливості пошуку джерел. Значення архівних документів.

Тема 4. Методика роботи з історичними документами і літературою.

Основні принципи вироблення навичок роботи над науковою літературою. Техніка роботи з книгою. Методика прискореного читання, ознайомлення з структурою, науковим і допоміжним апаратом в книзі. Відбір і виписки потрібного матеріалу. Правила цитування. Загальні принципи відбору і використання опублікованих джерел. Особливості роботи із статистичними джерелами. Методика роботи з архівними документами. Техніка виписок і систематизації відібраного матеріалу.

Тема 5. Вироблення наукової гіпотези та структури

наукового дослідження.

Робочі гіпотези та їх місце в творчому процесі. Вибір основного напрямку дослідження, уточнення і конкретизація. Вироблення остаточної концепції. Деталізація попереднього плану-схеми. Основні структурні елементи дослідження, їх взаємозв'язок. Значення наукового апарату. Варіанти побудови роботи. Композиція і архітектоніка. Приблизний детальний план дослідження.

Тема 6. Дві стадії літературного оформлення рукопису.

Перша конструктивно-синтетична стадія оформлення рукопису. Особливості роботи над першим варіантом, дотримання наукового стилю, самостійність аналізу і висновків. Зауваження і виписки на полях. Техніка і спосіб викладу матеріалу. Друга критично-аналітична стадія літературного оформлення рукопису. Написання чистового варіанту. Стилістичне і граматичне редагування, перевірка тексту.

Тема 7. Написання вступу, висновків, складання списку використаних джерел.

Завдання вступної частини, її складові елементи. Обґрунтування актуальності теми, чіткість визначення об'єкта і предмета дослідження, характеристика стану наукової розробки теми. Мета і завдання. Джерельна база. Елементи новизни. Вимоги до формулювання загальних висновків, їх зміст. Правила складання списку використаних джерел.

Тема 8. Складання додатків. Підготовка рукопису до друку.

Види додатків, їх значення, зміст і оформлення. Правила складання і коментування таблиць. Використання схем, діаграм, графіків. Тексти документів, історичні карти, хроніка подій. Види ілюстративного матеріалу, його значення. Складання іменних, географічних і предметних покажчиків. Технічне оформлення рукопису, підготовка до друку.

Тема 9. Впровадження результатів наукового дослідження.

Апробація наукового дослідження. Складання тез, написання автореферата. Обговорення в наукових колективах, рецензування, відгуки, зауваження. Відповіді і реагування на зауваження. Захист наукової

роботи. Часткова або повна публікація матеріалу роботи. Можливості використання в практичній діяльності і в подальшій дослідницькій роботі.

2. Пререквізити (попередні курси, на яких базується вивчення дисципліни). Для ефективного засвоєння дисципліни «Вступ до спеціальності» студент повинен попередньо або паралельно вивчити дисципліни «Спеціальні історичні дисципліни», «Історія первісного суспільства та Стародавнього Сходу».

Постреквізити. Нормативні та вибіркові курси бакалаврської програми.

3. Мета і завдання освітнього компонента.

Метою викладання нормативного освітнього компонента «Вступ до спеціальності» є ознайомлення студентів із змістом навчальної програми, змістом основних понять і напрямками навчального процесу по підготовці майбутніх спеціалістів-істориків.

Основними завданнями вивчення нормативного освітнього компонента «Вступ до спеціальності» є засвоєння студентами знань на рівні вищої школи про предмет, принципи і особливості історичної науки, про її суспільну роль і значення.

Студенти знайомляться також із проблемами методології та філософськими основами історичної науки, з категоріальним апаратом та основними поняттями і термінами. Одержують елементарні знання з проблем джерелознавства, знайомляться із системою наукових історичних установ та культурно-освітніх закладів історичного профілю.

Передбачається також засвоєння студентами знань про основи наукового історичного дослідження. Зокрема, знань принципів і правил планування. Студенти повинні оволодіти знаннями і методикою роботи із спеціальною літературою і першоджерелами, знати і вміти користуватися правилами оформлення наукової роботи.

Поряд із засвоєнням матеріалу лекційного курсу, студенти опрацьовують ряд теоретичних питань на семінарських заняттях, причому їм пропонуються для виконання ряд творчих завдань. Для підготовки рефератів визначений приблизний перелік тем, але студент може обрати іншу власну

тему за погодженням з викладачем.

4. Результати навчання (Компетентності).

За результатами вивчення курсу студенти повинні оволодіти наступними компетентностями:

ЗК 1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки, ідентифікувати себе як громадянина України; усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку, поважати верховенство права, прав і свобод людини і громадянина України.

ЗК 2. Здатність поважати, зберігати загальнолюдські та національні цінності і досягнення, національну ідентичність, усвідомлювати культурну самобутність і різноманітність; здатність взаємодіяти в мультикультурному середовищі.

ЗК 4. Здатність розпізнавати, осмислювати, вирішувати проблеми у складних психолого-педагогічних ситуаціях та соціальних умовах; виявляти толерантності та вміння конструктивно співпрацювати, співпереживати.

ФК 1. Здатність спілкуватися державною мовою, вести конструктивну дискусію; висловлювати думку в усній і письмовій формі; поважати індивідуальні мовні особливості учнів/учениць.

ФК. 4. Здатність розпізнавати та оцінювати правові процеси та явища, знання основних засад законодавства України щодо захисту прав людини та дитини.

ФК 5. Здатність формувати вміння учнів/учениць аналізувати, анотувати, коментувати історичні та правничі джерела, наукові дослідження; розвивати і поглиблювати навички критичного мислення.

ФК 6. Здатність вільно оперувати історичної та правничою термінологією, психолого-педагогічними та методичними поняттями та термінами.

ФК 8. Здатність проводити наукові, педагогічні дослідження в галузі історії та правознавства, педагогічних технології, генерувати нові ідеї; діяти вмотивовано та автономно.

ФК 9. Здатність до практичного застосування здобутих знань з історії, правознавства; самокритично, інноваційно та раціонально організувати

науковий, навчально-методичний та виховний процес на основі компетентнісного підходу; виявляти ініціативу та оцінювати зроблене.

ФК 13. Здатність до формування та реалізації власної траєкторії професійного зростання, усвідомлення соціальних функцій вчителя; здатність учитися вчитися, ставити цілі і мотивувати себе; здатність навчатися протягом життя.

Результати навчання.

ПРН 1. Знати основні факти, події, явища української та всесвітньої історії, встановлювати зв'язки між суспільними процесами, явищами, подіями світової та вітчизняної історії, прослідковувати визначальні процеси у закордонному українському соціумі, оцінювати сучасні історичні та державотворчі процеси, прогнозувати їх розвиток; подавати оцінку історичних подій та історичних постатей, співзвучну цінностям та уявленням відповідного часу чи відповідної групи людей, толерувати загальнолюдські цінності та зберігати національну ідентичність.

ПРН 2. Використовувати у професійній діяльності основні концепції вітчизняної та світової історії, аналізувати їх; розрізняти типи і види історичних, педагогічних джерел та джерел права, володіти методами їх пошуку та критичного аналізу.

ПРН 3. Оперувати понятійно-категоріальним апаратом сучасної історичної, правничої та педагогічної наук, послуговуватися в професійній діяльності науковою термінологією, визначати та застосовувати теоретичні поняття для аналізу й пояснення історичних подій та явищ.

ПРН 5. Розуміти і презентувати у процесі навчання та практичної діяльності здобувачам освітніх послуг державотворчі та правотворчі процеси в суспільстві, оперувати знаннями основ правознавства та правової культури у реалізації та захисті прав дитини в Україні та світі.

ПРН 6. Володіти та поєднувати традиційні педагогічні технології і методики навчання історії та правознавства з практикою інноваційної педагогічної діяльності, розробляти та презентувати новітні методики, форми, технології навчання; передбачати напрямки та результати освітнього процесу, орієнтованого на формування компетентностей з історії та правознавства.

ПРН 7. Володіти засобами організації та мотивації науково-пошукової діяльності учнів/учениць у галузі історії, правознавства, методики навчання історії, краєзнавчого спрямування; володіти методами репрезентації результатів досліджень.

ПРН 9. Вміння навчати учнів методами самооцінювання, аргументації власної позицію, формулювання власних припущень щодо явищ, процесів, подій, осіб; розвивати критичне мислення.

ПРН 11. Використовувати сучасні інформаційні та комунікаційні технології, пропонувати навчальні проекти, презентації та проводити їх публічний захист.

5. Структура освітнього компонента

Денна форма

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					Форма контролю/ Бали
	Усього	у тому числі				
		Лек.	Практ. (Семін.)	Сам. роботи	Конс.	
Змістовий модуль 1. Предмет історичної науки, її принципи, особливості, джерела.						
Тема 1. Професія історика та її фахова спеціалізація.	6	2	2	3		
Тема 2. Предмет історичної науки, її зміст і завдання.	8	2		3	1	4
Тема 3. Суспільна роль і значення історії.	6	2	2	4	1	4
Тема 4. Методологічні основи історичної науки та правознавства	8	2		3		
Тема 5. Принципи і категорії історичної науки.	6	2		3		4
Тема 6. Педагогічна майстерність як запорука творчої діяльності викладача історії та правознавства	8	2		3	1	4
Тема 7. Запобігання зловживання історією.	6	2	2	4		
Тема 8. Класифікація історичних джерел. Методика	6	2	2	3	1	4
			16			

викладання
історичних джерел
на уроках історії

Тема 9. Наукові установи історичного профілю. та культурно-освітні заклади.	4	2		4		
Змістовий модуль 2. Основи наукового історичного дослідження.						
Тема 10. Планування і організація робочого режиму наукового дослідження.	6	2	2	4		
Тема 11. Вибір теми і складання плану-схеми наукового дослідження.	6	2		3		
Тема 12. Науковий пошук джерел і літератури.	4	2		4	1	
Тема 13. Методика роботи з історичними документами і літературою.	8	2	2	3		4
Тема 14. Вироблення наукової гіпотези та структури наукового дослідження.	4	2		3		
Тема 15. Дві стадії літературного оформлення рукопису.	6	2		4		
Тема 16. Написання вступу, висновків, складання списку джерел і літератури.	6	2	2	3	1	4
Тема 17. Складання додатків. Підготовка рукопису до друку.	6	2	2	4	1	4
Тема 18. Впровадження результатів наукового дослідження.	4	2	2	3	1	4
Види підсумкових робіт						Бал
Модульна контрольна робота						60
ІНДЗ						4
Інше						36
Всього годин / Балів	120	36	18	58	8	100

Заочна форма навчання

Структура освітнього компонента

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					Форма контролю/ Бали
	Усього	у тому числі				
		Лек.	Практ. (Семін.)	Сам. роботи	Конс.	
Змістовий модуль 1. Предмет історичної науки, її принципи, особливості, джерела.						
Тема 1. Професія історика та її фахова спеціалізація.	7	2		9	2	
Тема 2. Предмет історичної науки, її зміст і завдання.	6		2	9	1	7
Тема 3. Методологічні основи історичної науки.	6	2		9	1	
Тема 4 Класифікація історичних джерел.	8		2	9	2	7
Тема 5. Наукові установи історичного профілю. та культурно-освітні заклади.	5	2		11	1	7
Змістовий модуль 2. Основи наукового історичного дослідження.						
Тема 6. Планування і організація робочого режиму наукового дослідження.	8	2	2	9	2	
Тема 7. Вибір теми і складання плану-схеми наукового дослідження.	6		2	9	2	
Тема 8. Методика роботи з історичними документами і літературою.	8		2	10	1	7
Тема 9. Написання вступу, основної частини курсової роботи, висновків, додатків, складання списку джерел і літератури.	9	2		11	2	7
Види підсумкових робіт						Бал
Модульна контрольна робота						60
ІНДЗ						5
Інше						35
Всього годин / Балів	120	10	10	86	14	

6. Завдання для самостійного опрацювання.

Видами самостійної роботи студентів є підготовка до лекційних та семінарських занять, підготовка до проміжного контролю та виконання індивідуальних завдань (включає опрацювання першоджерел, підготовки обраного виду роботи).

Індивідуальні науково-дослідні завдання

Видами ІНДЗ у межах курсу «Вступу до спеціальності» є: виступи на наукових конференціях; участь у інтернет-конференціях; участь у Всеукраїнських та регіональних олімпіадах; реферат з теми (розділу) або вузької проблематики; розробка тестових завдань з тематики курсу; підготовка комп'ютерних презентацій з окремих тем; написання есе, виконання творчих завдань.

IV. Політика оцінювання

Оцінювання навчальних успіхів студента здійснюється на основі виконання індивідуального завдання, підготовки семінарських занять та контрольних робіт з курсу. Відвідування лекційного та семінарського курсів обов'язкове. Поточне оцінювання здійснюється за результатами підготовки студента до семінарських занять, активної участі них (30 б.). ІНДЗ оцінюється в 10 б. Модульні контрольні роботи виконуються у письмовій або тестовій формах (60 б.) .

В разі неможливості бути присутнім на заняттях, студент повідомляє про це старосту групи або викладача і складає дану пропущену тему викладачеві індивідуально.

За бажанням (при недостатній кількості балів) і консультацією із викладачем студент може додатково скласти тести за обраною темою або за результатом співбесіди і в такий спосіб підвищити підсумковий бал.

V. Підсумковий контроль

Формою підсумкового семестрового контролю є залік. Контроль здійснюється за підсумками поточного, проміжного та модульного оцінювання, виконання ІНДЗ.

Питання для підсумкового контролю:

1. Історія як наука. Дати визначення.
2. Особливості історії як науки.
3. Основні якості історика як фахівця.
4. Виховна роль історії.
5. Зв'язок історії з іншими науками.
6. Історичні джерела, загальна характеристика.
7. Види історичних джерел.
8. Археологічні джерела.
9. Етнографічні джерела.
10. Класифікація писемних джерел.
11. Речові пам'ятки історії.
12. Фольклорні джерела.
13. Лінгвістичні джерела.
14. Кінофотодокументи як історичне джерело.
15. Літописи як історичне джерело.
16. Щоденники і мемуари як історичне джерело.
17. Принципи історичної науки.
18. Значення суб'єктивного фактору в історії.
19. Історичні категорії і поняття.
20. Наукові бібліотеки, система роботи з книгою.

21. Архівні установи в Україні.
22. Музеї, їх місце і значення в системі історичної науки.
23. Краєзнавство, форми краєзнавчої роботи.
24. Науково-дослідні історичні установи.
25. Система підготовки істориків.
26. Форми і методи самостійної роботи студентів.
27. Історіографія як наукова дисципліна.
28. Допоміжні історичні дисципліни.
29. Наукові і науково-публіцистичні історичні журнали.
30. Історичні культурно-освітні заклади і товариства.
31. Історія і політика – зв'язок і залежність.
32. Співвідношення між історичним фактом і узагальненням.
33. Історична література, її різновидності.
34. Наукове історичне дослідження, основні принципи і прийоми.
35. Значення і форми планування наукової роботи.
36. Правила роботи з архівними документами.
37. Структура наукової роботи. Написання вступу і висновків.
38. Оформлення наукового апарату і списку джерел.
39. Вимоги до написання рецензії.
40. Порядок і послідовність написання тексту наукової роботи.
41. Філософські теорії історичного процесу.
42. Методологія історичної науки.
43. Метод статистичного аналізу історичних фактів і явищ.
44. Суспільна роль історичної науки.
45. Апробація наукового дослідження.
46. Обговорення, рецензування і захист роботи.
47. Робочі гіпотези та їх місце в творчому процесі.
48. Методика роботи з науковою літературою і документами.

49. Загальні принципи вибору теми дослідження.
 50. Виникнення історичної науки в античному суспільстві.
 51. Законодавчі документи як історичне джерело.
 52. Види додатків, їх значення, зміст і оформлення.

VI. Шкала оцінювання
Шкала оцінювання знань здобувачів освіти з освітніх компонентів, де
формою контролю є залік

Оцінка в балах	Лінгвістична оцінка
90–100	Зараховано
82–89	
75–81	
67–74	
60–66	
1–59	Незараховано (необхідне перескладання)

VI. Рекомендована література та інтернет-ресурси (законодавчі джерела, рекомендована література (основна, додаткова, Інтернет-ресурси) та інші джерела).

1. Антонюк В. О. Деякі питання формування історичної самосвідомості українського народу. Український історичний журнал. 1993. № 11–12.
2. Артемчук Г.І., Курило В.М., Кочерган М.П. Методика організації науково-дослідницької роботи. Навч. посібник. К.: Форум, 2000. 271с.
3. Архівні установи України: Довідник. К., 2000.
4. Архівознавство : підручник для студентів іст. факультетів вищ. навч. закладів України / за заг. ред. : Я. С. Калакура, І. Б. Матяш. К. : ВД «КМ Академія», 2022. 356 с.
5. Білуха М. Т. Основи наукових досліджень: Підручник для вищих

- навчальних закладів. К., 1997.
6. Болдирев О. Історія – це роман, який був насправді. Історичні постаті України. Одеса, 1993. С. 3–11.
  7. Бондаренко Г. В. Історичне пізнання: питання теорії та практики. Луцьк, 1998.
  8. Бондаренко Г. В. Спеціальні історичні дисципліни. Луцьк, 1997.
  9. Бондарчук Г. М., Тимочків М. М. Виховні години. На допомогу класному керівнику. Тернопіль, 2019.
  10. Ботушанський В.М. Нариси з історії освіти на Буковині (XIX поч. XX ст.). Чернівці: Технодрук, 2017. 176 с.
  11. Брайчевський М. Вступ до історичної науки. Навчальний посібник. К., 1995.
  12. Бути вчителем: Навчально-методичний посібник з курсу „Вступ до спеціальності” / Укладач О.В. Більська. Вінниця: ТД «Едельвейс и К», 2020. 296 с.
  13. Васильченко М. П. та ін. Бібліотечні фонди: навчальний посібник для вузів. Харків, 1993.
  14. Велика Л. П. Музейне експозиційне мистецтво. Харків, 2018.
  15. Виконання державними архівами України генеалогічних запитів / упор. Н. М. Христова. К., 2006.
  16. Винокур І. С., Телегін Д. Я. Археологія України. Тернопіль, 2014.
  17. Вища освіта України і Болонський процес: Навч. посібник (За ред. В.Г. Кременя). Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. 384 с.
  18. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За ред. В.Г. Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан., 2004. 384 с
  19. Війна пам’ятей та політика примирення. К., 2013.

20. Власов В. Історичне джерело в арсеналі дидактичних засобів: чи здатна методика подолати втому від історії. Історія в школах України. 2009. №4. С.3–8.
21. Власов В. Роль підручника у формуванні вмінь працювати з історичним джерелом. Історія в школах України. 2009. №6. С.3–9.
22. Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології. К., 1995.
23. Войцехівська І. Н. Структура історичного джерелознавства: традиції та сучасні проблеми. Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвідомчий збірник наукових праць. Вип. 3. Джерелознавчі дисципліни. К., 2001.
24. Вступ до освітології: навчальний посібник / упор. В.О.Огнев'юк, С.О.Сисоєва. К: ВП«Едельвейс», 2017. 382 с.
25. Грушевський М. Про історії і передісторичне життя. Ілюстрована історія України. К., 1990. С. 9–11.
26. Гунтель Я. Б. Виховна робота в сучасних умовах: теорія і методика. Тернопіль, 2018.
27. Гуцуляк В.В. Історіографія історії України. Навч. посібник. Черкаси, 1996.
28. Джерелознавство історії України: Довідник. К., 1998.
29. Забезпечення збереженості електронних документів Національного архівного фонду: методичні рекомендації / уклад.: Л. В. Дідух, Н. В. Залеток, Т. М. Ковтанюк, Ю. Г. Чернятинська. – Київ, 2019.
30. Задорожна Л.В. Навчальні функції історичних документів. Педагогіка вищої та середньої школи: Зб. наук. праць. Кривий Ріг: КДПУ, 2004. Вип. 7. С.179 – 190.
31. Застосування принципів і критеріїв експертизи цінності документів на сучасному етапі. Методичні рекомендації / укл. : К. Т. Селіверстова (керівник теми), Л. В. Андрієвська, М. В. Ковтун, Н. М. Христова. К., 2009.

32. Зашкільняк Л. Методологія історії: Від давнини до сучасності. Львів, 1999.
33. Зашкільняк Л. О. Методологія історії. Львів, 1996.
34. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність - мистецтво навчально-виховної дії. Гуманітарні науки. 2002.№1. С. 6-14.
35. Історична наука: термінологічний і понятійний довідник. Навч. посібник. К., Вища шк., 2002.
36. Історичне джерелознавство: Підручник. К.: Либідь, 2002.
37. Історія української школи і педагогіки. Хрестоматія /Упор. О.Любар/. К.: Знання, 2003. 766 с.
38. Історія: вступ до спеціальності. Навч. Посібник. Вінниця, 2014.
39. Калакура Я. С. Методологія історичного дослідження. Наук. метод.Посібник. К., 2017.
40. Калакура Я. С. Українська культура: цивілізаційний вимір / Я. С. Калакура, О .О. Рафальський, М. Ф. Юрій. К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. 496 с.
41. Калакура Я.С. Українське історичне джерелознавство: традиції і сучасність. Константи. 1996. №2
42. Кінд-Войтюк Н. В. Сучасний вчитель історії та інформаційно-комунікаційна компетентність на уроках у Новій українській школі. Літопис Волині. 2021. Число 24. 240 с. С. 103-108.
43. Кінд-Войтюк Н. НУШ: інноваційні виклики вивчення історії. Theory and practice of modern science:collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the II International Scientific and Theoretical Conference (Vol. 2), November12, 2021. Kraków, Republic of Poland: European Scientific Platform. II International Multidisciplinary Scientific and Theoretical Conference «Theory and practice of modern science», November 12, 2021. Kraków, Republic

- of Poland.Kraków: : European Scientific Platform, 2021. VOLUME 2. 124 s. S. 107-110.
44. Кінд-Войтюк Н. В. Методичні рекомендації з навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності» для студентів спеціальності «014 Середня освіта. (Історія). Science of XXI century: development, main theories and achievements: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the International Scientific and Theoretical Conference (Vol. 2), December 24, 2021. Helsinki, Republic of Finland: European Scientific Platform. 137 с. С. 129-131.
45. Кінд-Войтюк Н. В. Особливості методики викладання історії та суспільствознавчих дисциплін у закладах освіти. Літопис Волині. 2019. Числ. 21. С.130-137.
46. Кінд-Войтюк Н. В. Підготовка вчителя історії у ВНЗ в умовах реформи НУШ. Проблеми та перспективи розвитку науки, освіти і технологій: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 27 січня 2022 р.): у 2 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2022. Ч. 2. 59 с. С. 55-58.
47. Кінд-Войтюк Н. Використання Інтернету на уроках історії та суспільствознавства в Новій українській школі. Розвиток фахової компетентності педагогів у контексті модернізації змісту освіти: матеріали доповідей (статей, тез) учасників круглого столу онлайн (м. Луцьк, 18 червня 2020 року) / упоряд. Т. Й. Жалко, О. П. Муляр. Луцьк: Волиньполіграф, 2020. 116 с. С. 46-49.
48. Кінд-Войтюк Н.В. Інноваційні методи і форми проведення семінарських занять при підготовці студентів зі спеціальності «Історія».«Перспективи та інновації науки» 2022. № 8(13). 456 с. С. 77-99.

49. Кінд-Войтюк Н.В. Методичні рекомендації з навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності» для студентів спеціальності «014 Середня освіта. (Історія).ОПП «Середня освіта. Історія, Правознавство» Moderní aspekty vědy: XXI. Díl mezinárodní kolektivní monografie. ODDÍL 3. PEDAGOGIKA, VÝCHOVA, FILOZOFIE / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2022. str. 447. S. 105 -124.
50. Колесник І. Українська історіографія: Концептуальна історія. К., 2013.
51. Конституція України. К., 1996.
52. Кри'якевич І.П. Нариси методики історичних досліджень . Український історичний журнал. 1967. №10.
53. Культура історичної пам'яті: європейський та історичний досвід. К., 2013.
54. Кушнарєнко Н. М., Удалова В.К. Наукова обробка документів : підручник. — 4-те вид., перероб. і доп. К. : Знання, 2022.
55. Любар О., Стельмахович М., Федоренко Д. Історія української педагогіки. К., 1999. – 356 с.
56. Ляхоцький В. На рубежі тисячоліть: здобутки та перспективи українського джерелознавства . Пам'ять століть. 1998. №5.
57. Макарчук С.А. Писемні джерела з історії України. Львів, 1999.
58. Машура Л. Нестандартні уроки з історії України та всесвітньої історії в школі. Тернопіль, 2014.
59. Медвідь Л. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні. Навчальний посібник.К.: Вікар, 2003. 336 с.
60. Мельник Л. Г. Розвиток наукового пізнання історії. К., 1983.
61. Мельник Л. Предмет і методологія історичної науки. К., 1997.
62. Національна та історична пам'ять. К., 2013.
63. Прокопчук В. С. Шкільне краєзнавство. Навч. посібник. К.: Кондор,2011. 338с.

64. Реєнт О. П. Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу. Український історичний журнал. 1999. № 3.
65. Робота з документами особового походження. Методичний посібник / автори-укладачі : Л. О. Драгомірова, І. М. Мага, З. О. Сендик, К. Т. Селіверстова, Н. М. Христова. К., 2009. 284 с.
66. Самостійна підготовка студентів до семінарських занять з історії України. Історія України. Навч. – метод. Посібник для семінарських занять / за ред. Акад. НАН України В.М. Литвина. К.: Знання – прес. 2006. С.435 – 460.
67. Середа С. П. Етногенетичні процеси на території Руси–України за даними антропології. Український історичний журнал. 2001. № 3.
68. Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики. К.,2015.
69. Сучасний урок. Панорама методичних ідей (Збірник). Харків, 2004.
70. Тойнбі А.Д. Дослідження історії. К., 1995. Т.1-2.
71. Швецова-Водка Г. М. Типологія документа : навч. посіб. для студентів ін-тів культури.тК. : Кн. палата України, 1998.
72. Яковленко М. Спеціальні історичні дисципліни. Навч. Посібник. К., 2010.
73. Яковленко Н. Вступ до історії. К.: Критика, 2007. 376 с.

Інформаційні ресурси

74. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року No 2145-VIII // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
75. Концепція нової школи [електронний ресурс] // Джерело доступу: <http://www.osvita.ua>
76. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [електронний ресурс] // http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf
77. Нова українська школа // Джерело доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
78. Нормативні документи Міністерства освіти України / Джерело доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednyaosvita/sertifikaciyaopedagogichnih->

[pracivnikiv/normativni-dokumenti](#)

79. Освітня політика. Портал громадських експертів // <http://education-ua.org/ua/articles/archive>
80. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL.: <http://www.mon.gov.ua>
81. Офіційний сайт Національної академії педагогічних наук України // <http://naps.gov.ua>
82. Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // <http://www.nbuv.gov.ua>

Освітні часописи України

83. Сайт журналу «Український історичний журнал» // <http://uhj.history.org.ua/uk>
84. Сайт журналу «Український педагогічний журнал» // <http://uej.undip.org.ua>
85. Сайт журналу «Освітні обрії» // <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/obrii/jrnabout>
86. Сайт журналу «Педагогічні обрії Волині» // <https://eenu.edu.ua/uk/publishing/pedagogichniy-chasopis-volini>

Інтернет-ресурси

87. Інститут історії України НАНУ	http://history.org.ua/	Журнали, альманахи, збірники та монографії, видані інститутом: Український історичний журнал; Соціум; Проблеми історії України: факти, судження, пошуки; Україна в Центрально-Східній Європі; RUTHENICA; Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Укр.
-----------------------------------	---	---

88. Ізборник	http://litopys.org.ua/ http://litopys.kiev.ua/	Електронна бібліотека: наукові твори - класики української історіографії та сучасні дослідники: М. Грушевський, В. Голобуцький, Г. Касьянов, З. Когут, О. Оглоблін, Н. Яковенко та ін. Джерела: літописи, художня література т ін. Укр.
89. EXLIBRIS українська електронна бібліотека	http://exlibris.org.ua/ http://www.ukrexlibris.com/	Електронна бібліотека: наукові твори - В. Антонович, Д. Яворницький, П. Мірчук, Д. Дорошенко та ін.; мемуаристика: Ю. Коллард, В. Винниченко, З Книш; публіцистика. Укр.
90. Українська історична бібліотека	http://ukrhistory.narod.ru/	П. Толочко, Н. Яковенко, А. Капеллер, В. Липинський, М. Драгоманов та ін. Укр.
91. Історична веб-хрестоматія UKRAÏNARUS`	http://geocities.com/ua_ukraine/ukrainerus.html	Монографії, статті, документи з історії, етногенетики, антропології, археології України. Особливу увагу приділено історії формування українського народу, та національно-визвольного руху. Портрети українських володарів, гроші України-Русі. Мапи. Укр.
92. <u>Правителі України</u>	http://pravyteli.onestop.net/	Довідник правителів України з IX ст. по 1920 р. Династичні таблиці князів-Рюриковичів

93. <u>Українська етнографія</u>	http://etno.one-stop.net/	Монографії, статті, фотоматеріали посилання з української етнографії
94. <u>Українська спілка: історія</u>	http://spilka.onestop.net/history/	Праці класиків української історіографії: М. Аркас, Д. Дорошенко, Н. Полонська-Василенко та ін. Основні історичні документи по періодах; енциклопедії козацтва, Квацієнциклопедія ОУН-УПА; графічні матеріали та ін.
95. <u>Українська історія</u>	http://www.ua-history.narod.ru/	Книги, статті, документи, карти з історії України. В. Анатонович, О. Апанович, М. Костомаров, А. Кюстін
96. <u>Брама історія України</u>	http://brama.com/ukraine/history/index.html	Хронологічні синхронні таблиці, англ.
97. <u>Українська спадщина</u>	http://heritage.com.ua/istorija/istorija.html	Невелика електронна бібліотека, переважно присвячена історії українського мистецтва
98. <u>Українська геральдика</u>	http://heraldry.com.ua	Історія геральдики. Герби, печатки, поштові марки від середньовіччя до сьогодення
99. <u>Українська</u>	<a 532="" 560="" 922="" 939"="" data-label="Page-Footer" href="http://ua-</td> <td>Книги, статті та документи: Антонович</td> </tr> </table> </div> <div data-bbox=">32	

<u>історія</u>	history.narod.ru/	Володимир. Про козацькі часи на Україні; Апанович Олена. Українсько-російський договір 1654 року; Костомаров Микола. Книга буття українського народу; Кюстін Адольф. Росія в 1839 році та ін.
100. <u>Історія України</u>	http://uahistory.narod.ru/	Короткий огляд історії України по періодах з найдавніших часів по ХХ ст.
101. <u>Історія. Сайт Сергія Кашпіровського</u>	http://ukrainehistory.narod.ru/	Основні історичні терміни; хронологічні таблиці за темами "Друга світова війна". "Найвизначніші дати ХХ ст."; посилання та ін.
102. <u>InfoUkes - історія України</u>	http://infoukes.com/history/	Короткий огляд історії України, англ.
103. <u>Українська електронна бібліотека</u>	http://ukrcentre.com/library.asp	Українська художня література on-line
104. <u>Людина."Дзеркало Тижня"</u>	http://zn.kiev.ua/op/razdel/361/3150/	Он-лайн версія тижневика " <u>Дзеркало Тижня</u> ". Статті на історичну тематику
105. <u>Віртуальний музей ГУЛАГ(у)</u>	http://www.gulag-museum.org.u	Фотоматеріали з історії ГУЛАГ(у). На 14.01.2006 на сайті представлено 320 експонатів (1058 зображень)

	a/	
106. <u>Українська армія</u>	http://uarmy.ms.km.ua/	"Військово-історичний альманах"; Центральний музей збройних сил України та ін.
107. <u>Історія українського війська</u>	http://ordgeorg.boom.ru/	Коротка історія українського війська за середньовічну добу
108. <u>Історія Служби Безпеки України</u>	http://sbu.gov.ua/history	Історія СБУ. Електронні версії "З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ". Огляд літератури про історію СБУ.
109. <u>Києвлянинь</u>	http://kievliani.n.by.ru/	Історія міста Києва.
110. <u>Історія України</u>	http://history.com.ua/	
111. <u>Електронна хрестоматія</u>	http://historydocs.narod.ru/ukr.htm	Універсали Центральної Ради; Бестейська угода; Конституція Пилипа Орлика; Емський указ 1876 року; Закони про тимчасовий державний устрій України (1918); Грамота до всього українського народу (1918); Тимчасовий основний закон (ЗУНР)
112. <u>Сайт Вахтанга Кіпіані</u>	http://kipiani.org/	ГУЛАГ: жертви, хроніка репресій, національно-визвольний рух, права людини; самвидав - статті, документи

113. <u>Журнал</u> <u>Берегиня</u>	http://berehynya.iatp.org.ua/	Електронна версія журналу "Берегиня". Є архів за 2002 та 2003 рр.
114. <u>Український</u> <u>центр вивчення</u> <u>Голокосту</u>	http://holocaust.kiev.ua/	Научные исследования и педагогическая деятельность в сфере изучения истории Холокоста; статьи, информация о семинарах и конференциях.
115. <u>Князі,</u> <u>гетьмани,</u> <u>митрополити</u> <u>президенти</u> та <u>науковці</u>	http://www.geocities.com/prysjan/in_40.html	Список правителів України (князі, гетьмани, митрополити, члени урядів) в VI-на поч. XX ст.
116. <u>Галицька</u> <u>Україна</u>	http://www.geocities.com/ukrgalicia/	Інформація етнографічного та історичного характеру про Галичину - історичну українську землю, її роль в етногенезі української нації, історичні карти, відомості про історичних особистостей, фольклор, місцеві діалекти, її зв'язок з іншими українськими землями, та ін. Також сайт вміщує матеріали, які мають відношення до України в цілому.
117. <u>Генеалогія</u> в <u>Україні</u>	http://www.genealogy.zp.ua/	Родословні таблиці основних руських князів X-XIII ст.; адреси архівів України; Хто і де займається генеалогією

118. <u>Історія українського флоту</u>	http://www.ukrflot.narod.ru/	Коротка історія українського флоту з найдавніших часів до 20 ст.
119. <u>Сайт історії Києва</u>	http://www.olodkyiv.org.ua	Статті, фото, карти, архітектори Києва
120. <u>Сайт товариства "Меморіал"</u>	http://memorial.kiev.ua/	Книги, статті, документи, що висвітлюють репресивну політику радянського уряду (голодомори, війна, репресії)
121. <u>Сайт інституту суспільних досліджень</u>	http://www.ukrterra.com.ua/	Статті з історії України (на 15.11.2005) 37 статей

122. <u>Енциклопедія українського козацтва</u>	http://zsu.zp.ua/euk/	Електронна енциклопедія українського козацтва – довідкова система, призначена для наукової, навчальної і освітньої роботи в галузі історії та українознавства. Енциклопедія містить 1276 статті, 739 ілюстрацій, 77 тематичних історичних карт та 130 картосхем.
--	---	--

VIII. Теми семінарських занять

№ з/п	Тема	Кількість годин
1	<p>Професія історика та її фахова спеціалізація.</p> <p>1. Основні якості історика, передбачені державною акредитацією спеціальності.</p> <p>2. Основні напрями і форми роботи викладача історії.</p> <p>3. Специфіка наукової роботи історика-дослідника.</p>	2
2	<p>Предмет історичної науки, її зміст і завдання.</p> <p>1. Предмет історичної науки, її зв'язок з іншими науками.</p> <p>2. Особливості історичної науки.</p> <p>3. Диференціація історичної науки.</p> <p>4. Спеціальні історичні дисципліни.</p>	2

3	<p>Суспільна роль і значення історії</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Місце і роль історії в пізнанні людиною навколишнього світу. 2. Суспільна роль і значення історичної пам'яті. 3. Історія і політика. 4. Виховна роль історії. 	2
4	<p>Методологічні основи історичної науки.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Методологія як вчення про методи пізнання світу. 2. Основні концепції всесвітньо-історичного процесу. 3. Народні маси і суб'єктивний фактор в історичному процесі. 	2
5	<p>Принципи і категорії історичної науки.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Значення принципу об'єктивності в процесі наукового пізнання минулого. 2. Причини тенденційності і суб'єктивізму в історичних дослідженнях. 3. Зміст і значення принципу історизму. 4. Історичні категорії і поняття. 	2
6	<p>Класифікація історичних джерел.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Поняття історичного джерела. Класифікація джерел. 2. Археологічні джерела. 3. Етнографічні джерела. 4. Лінгвістичні джерела. Їх специфіка. 5. Усні (фольклорні) джерела. 	2
7	<p>Писемні джерела та їх аналіз.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Класифікація писемних джерел. 2. Принципи роботи з історичними документами. 	2

	3. Зовнішня і внутрішня критика джерел.	
8	Методика роботи з історичними документами і літературою. 1. Методика пошуку і роботи з науковою літературою. 2. Загальні принципи відбору і використання опублікованих джерел. 3. Порядок роботи з архівними документами. 4. Техніка виписок і систематизації відібраного матеріалу.	2
9	Написання вступу курсової роботи , висновків, складання списку джерел. 1. Завдання вступної частини, її складові елементи. 2. Вимоги до формулювання загальних висновків, їх зміст. 3. Правила складання списку використаних джерел і літератури.	2
	Разом	18

2. Плани семінарських занять, методичні рекомендації.

Семінарське заняття № 1.

Професія історика та її фахова спеціалізація.

План

1. Основні якості історика, передбачені державною акредитацією спеціальності.
2. Основні напрями і форми роботи викладача історії.
3. Специфіка наукової роботи історика-дослідника.

При підготовці семінарського заняття використайте основні тези лекційного заняття про якості історика, передбачені державною

акредитацією спеціальності, опрацюйте основні напрями і форми роботи викладача історії. Підготуйте коротке повідомлення про те, чому саме історію Ви обрали своїм фахом.

Семінарське заняття № 2

Предмет історичної науки, її зміст і завдання.

План

1. Предмет історичної науки, її зв'язок з іншими науками.
2. Особливості історичної науки.
3. Диференціація історичної науки.
4. Спеціальні історичні дисципліни.

При підготовці першого питання семінарського заняття розкрийте предмет історичної науки, її зв'язок з іншими науками.

Предмет історичної науки - провідні тенденції й закономірності історичного розвитку природи і суспільства в усіх виявах, аспектах, хронологічній наступності від найдавніших часів до наших днів. Таке загальне визначення предмета історичної науки конкретизується стосовно кожної її галузі, кожної історичної дисципліни. Зокрема, предметом всесвітньої історії є певні просторові, часові межі та закономірності розвитку всього людства (всесвітньоісторичні) або його частини (локальноісторичні або регіональні) в контексті глобальних тенденцій цілісності світу.

Предметом історії України є провідні тенденції етногенезу українського народу, його діяльності в усіх сферах суспільного, державно-політичного, соціально-економічного й духовного життя на всіх етапах історичного розвитку; предметом історіографії - закономірності зародження й розвитку історичних знань, історичної науки в цілому. Ще ретельніше окреслюється предмет кожного конкретного історичного дослідження, що зумовлено як специфікою його теми чи проблеми, особливостями об'єкта пізнання і

джерельної бази, цілями й метою дослідження, так і його географічними та хронологічними межами, дослідницькими методами.

Предмет історичної науки охоплює власне історію, історіографію, теорію історії. Історія не тільки реконструює історичний процес, описує й пояснює події, факти та явища минулого, а й осмислює їх, забезпечує певний рівень теоретичного знання. Тому як предмет історичної науки постають не самі факти й події, а їх причиннонаслідкові зв'язки, взаємозумовленість і взаємопов'язаність, що й дає змогу розкривати об'єктивну логіку історичного процесу в просторово-часових межах, простежувати його тенденції і закономірності. Мають свої особливості визначення предмета історичного пізнання і самого знання як відповідних етапів розвитку знань і науки в цілому. Від предмета історії невіддільні методи пізнання та осмислення історичних явищ. Саме ж історичне пізнання спирається на факти минулого й сучасності, які на підставі дослідження відповідних джерел відображають об'єктивний процес розвитку суспільства, і цим предмет історичної науки тісно пов'язаний з її об'єктами.

Отже, історична наука досліджує закономірності, провідні тенденції історичного розвитку природи й людського суспільства, результати діяльності людей, вивчає та узагальнює історичний досвід. Правильне розуміння та окреслення предмета історичної науки кожного дослідження є важливою передумовою реалізації наукових завдань.

При підготовці другого питання семінарського заняття визначте особливості історичної науки. При вивченні цієї теми студентам слід засвоїти, що слово «історія» грецького походження, що у вжитку слово «історія» трапляється у різних значеннях, але для тих, хто набуває в університеті спеціальність історика, головним, провідним є освоєння надбань історичної науки, тобто науки, яка вивчає життя людства як закономірний послідовний процес його розвитку і змін від нижчих його ступенів до вищих.

При розкритті третього питання семінару зверніть увагу, що для історичної науки є характерним діалектичне поєднання процесів її диференціації та інтеграції. Воно є проявом двох закономірностей людського пізнання: відобразити єдність і цілісність світу, з одного боку, і з другого - виявити закономірності специфічних часткових структур матерії в її багатстві та різноманітності. Перша тенденція характеризує процеси синтезу, інтеграції знань, друга - відображає процеси спеціалізації та диференціації. Тому цілком закономірно, що пізнання йде від вищого (через диференціацію, аналіз) до нижчого, а потім від нижчого (через інтеграцію, синтез) до вищого, до систематизації одержаних знань.

Диференціація та інтеграція, як дві взаємно протилежні тенденції в розвитку науки своєрідно проявляють дію закону єдності та боротьби двох протилежностей у пізнанні. Ці дві тенденції не тільки взаємно виключають, але й передбачають, обумовлюють і збагачують одна одну, становлячи діалектичну єдність.

Четверте питання семінару передбачає опрацювання поняття спеціальні історичні дисципліни. Спеціальні історичні дисципліни — джерелознавчі галузі знань, що вивчають окремі типи історичних джерел та розробляють теоретико-методологічні засади їх зовнішньої та внутрішньої критики. У глосарії подано тлумачення всіх спеціальних дисциплін.

Семінарське заняття № 3

Суспільна роль і значення історії

План

1. Місце і роль історії в пізнанні людиною навколишнього світу.
2. Суспільна роль і значення історичної пам'яті.
3. Історія і політика.

4. Виховна роль історії.

При вивченні першого питання передусім необхідно розкрити місце і роль історії в пізнанні людиною навколишнього світу. Отже, вирішальними для формування сучасної людини є дві передумови.

По-перше, її визначають універсальні риси, основні з яких – мислення (розсудок і розум) та практична діяльність. Їх особливе значення полягає в тому, що саме ці риси втілюються в науковому пізнанні, а воно, відповідно, – у техніці й технології. Так званий світ людини виникає переважно завдяки цим факторам.

По-друге, людина є результатом історичного розвитку. Немає жодної іншої істоти, для якої історичність відігравала б таку вирішальну роль. Людина є здебільшого історичною істотою. У процесі розвитку відбувається як накопичення, акумуляція здобутих знань і традицій, так і породження нового, що веде до збагачення і переформування всього людського єства. Це відбивається і на багатоманітності видів антропології.

Отже, в основі поділу історичної науки лежать три принципи:

1) структурний – історія вивчається за видами діяльності людей (економічна історія, політична історія, історія культури, етно-демографічна історія):

2) просторово-географічний – історія вивчається за континентами, країнами, окремими регіонами країн:

3) хронологічний – історія людства вивчається за певними періодами, епохами – історія первісного суспільства, стародавня історія, історія середніх віків, нова історія, новітня історія.

Студенти повинні запам'ятати з самого початку навчання ніби часову «схему» історичного процесу, за якою вони будуть здобувати свою спеціальність.

По другому питанню студенти, опрацьовуючи літературу, мають перш за все з'ясувати і запам'ятати, що означає історична пам'ять і соціальна пам'ять людства. Історична пам'ять - це набуток історичних знань про свій народ, свою країну, інші народи, країни завдяки історичним дослідженням фахівців істориків. Але історичні знання, історична пам'ять не повинні бути лише знанням істориків. Ці знання необхідно поширювати, закріплювати у свідомості, у пам'яті того чи іншого народу, зокрема у пам'яті українського народу, щоб цим люди відчували, що вони є продовжувачами свого народу з попередніх поколінь, належать до одного і того ж народу, і ці знання про свій народ перетворюються у соціальну пам'ять суспільства.

Соціальна пам'ять сприяє утвердженню у громадян свідомості, що вони є не просто людьми, індивідуумами, а творцями певного народу, нації, зокрема української, громадянами, патріотами своєї країни, які споконвіків живуть на своїй землі. І ці почуття соціальної пам'яті прищеплюються майбутнім громадянам ще з шкільного навчання. А здійснюють це благородне завдання з мільйонами учнів учителі історії, зокрема й майбутні учителі, нинішні студенти, які обрали напрям «середня освіта».

У третьому питанні семінару зверніть увагу, що політична історія — галузь історичної науки, яка має на меті формування історичного та політичного світогляду, набуття, поглиблення і систематизацію знань з політичної історії, формування всебічно розвинутої та соціально-активної особистості.

Політична історія вивчає джерела політичної традиції народу, зміст політичних процесів в країні від початків її історії до сьогодення, суть і наслідки політичної дискримінації окремих етносів, націй. Крім того, в рамках курсу «Політична історія» вивчаються особливості розвитку політико-правової системи суспільства, державного та адміністративно-територіального устрою, політичних режимів, їх внутрішньої та зовнішньої політики, ролі в них політичних партій, рухів, лідерів нації, визначальні політичні тенденції на сучасному етапі.

При підготовці до четвертого питання семінару про виховну роль історії слід звернути увагу, що свідомість і культура починаються з шанобливого ставлення кожної людини до свого народу, його історії. Знання ж історії власної держави, в свою чергу, неможливе без знання історії своїх «маленьких батьківщин», тих місць, де ми народилися та вирости. Любов до рідного краю починається з шанобливого ставлення до його історії, бажання її пізнавати та вивчати.

Ураховуючи суспільно-політичну ситуацію, що склалася в Україні, усе більшої актуальності набуває виховання в молодого покоління почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі зміцнення країни, активної громадянської позиції тощо.

В організації виховної роботи рекомендуємо враховувати визначення базових понять:

- моральне виховання – цілеспрямований процес організації та стимулювання різнобічної діяльності та спілкування дітей, виховний вплив школи, сім'ї, громадськості, спрямований на формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі та практичної діяльності;

- громадянське виховання – процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що дає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично, юридично дієздатною та захищеною;
- національне виховання – формування гармонійно розвиненої, високоосвіченої, соціально активної та національно свідомої людини, наділеної глибокою громадською відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими й духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями, працьовитістю, підприємливістю й ініціативністю;
- патріотичне виховання – це комплексна, системна й цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, школи, інших соціальних інститутів щодо формування високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про своє і народне благо, готовності до розбудови демократії, виконання громадянського та конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, прагнення цілісності, незалежності України, сприяння єднанню українського народу, громадянському миру та злагоді в суспільстві.

Семінарське заняття № 4

Методологічні основи історичної науки.

План

1. Методологія як вчення про методи пізнання світу.
2. Основні концепції всесвітньо-історичного процесу.
3. Суб'єкт, рушійні сили, умови та чинники історичного процесу.

При висвітленні теми семінару зверніть увагу, що методологія історичної науки – це теорія пізнання історичного процесу, сукупність пізнавальних принципів та методів історичного дослідження, це наука про методи, підходи та

критерії оцінки історичних подій, явищ, життя та діяльності видатних людей, що залишили помітний слід в історії.

Застосовують і конкретно-наукові, прикладні методи історичних досліджень:

- хронологічний – передбачає викладення історичного матеріалу в хронологічній послідовності, на всіх етапах розвитку історичного явища;

- логічний – це аналіз історичних явищ на кожному етапі їхнього розвитку;

- синхронний – передбачає одночасне вивчення подій, що відбуваються в суспільстві;

- дихронний – це метод періодизації історичних процесів;

- ретроспективний – вивчення минулого на основі пізніших етапів історичного розвитку;

- порівняльний – аналіз набутих і втрачених історичними явищами рис на різних етапах їхнього розвитку;

- моделювання подій;

- статистичний;

- конкретно-соціологічний тощо.

Існують також наукові принципи вивчення історичних подій і фактів. Принцип – це основне правило, якого необхідно дотримуватись при вивченні всіх явищ і подій в історії. Назвемо декілька основних наукових принципів.

Принцип історизму вимагає розгляду всіх історичних фактів, явищ і подій у відповідності з конкретно-історичними обставинами, в їх взаємозв'язку і взаємообумовленості. Будь-яке історичне явище треба вивчати в розвитку: як

воно виникло, які етапи в своєму розвитку пройшло, чим у кінцевому рахунку стало.

Принцип об'єктивності передбачає опору на факти в їхньому справжньому змісті, не спотворені і не підігнані під схему. Цей принцип вимагає розглядати кожне явище в його різноманітності й суперечливості, в сукупності як позитивних, так і негативних проявів. Головним у забезпеченні принципу об'єктивності є особа історика, його теоретичні погляди, дотримання певної методології, професійна майстерність, культура і порядність.

Принцип соціального підходу передбачає розгляд історико-економічних процесів із врахуванням соціальних інтересів різних груп і прошарків населення, форм їхніх проявів у суспільстві. Цей принцип зобов'язує співвідносити інтереси класові і вузькогрупові із загальнолюдськими, враховуючи суб'єктивний момент у практичній діяльності урядів, партій, осіб.

Принцип альтернативності визначає ступінь вірогідності здійснення тієї чи іншої події, явища, процесу на основі аналізу об'єктивних реалій і можливостей. Визнання історичної альтернативності дозволяє по-новому оцінити шлях кожної країни, побачити не використані можливості процесу, винести урок на майбутнє. Тільки за умови дотримання й поєднання всіх принципів і методів пізнання можуть бути забезпечені строга науковість і достовірність у висвітленні минулого.

Для зручності дослідження особливостей і закономірностей історичних процесів учені запровадили наукову періодизацію історії.

Періодизація або хронологія історії – це встановлення хронологічно послідовних етапів у суспільному розвитку всього людства чи окремих країн і народів. В основу цих етапів мусять бути покладені вирішальні фактори, загальні для всіх країн світу.

Під час опрацювання четвертого питання зверніть увагу, що соціальні рушійні сили суспільного розвитку - це діяльність людей, соціальних груп і верств, соціальних спільнот, в основі якої лежать певні інтереси і яка здійснюється через державні та недержавні органи, колективи, первинні соціальні осередки.

Основними рушійними силами соціального розвитку слід вважати потреби, інтереси, цінності. Вони можуть бути індивідуальними і суспільними, матеріальними і духовними.

Суб'єктами творення і розвитку суспільства виступають також маси і особи. Справжнім творцем історії є народ, народні маси. Вони породжують історичних осіб, які мають вирішальний вплив (як позитивний, так і негативний) на хід історії. Існують два хибні підходи до природи історичного процесу - фаталізм та волюнтаризм.

Рушійною силою суспільства є соціальна революція. Її роль полягає в докорінній зміні усталених суспільних відносин і створенні нової суспільно-економічної формації шляхом класової боротьби. Існують такі типи революцій: буржуазна та соціалістична, які розрізняються за своїм характером і рушійними силами. Рушійними силами революції, як правило, є народні маси, прогресивні класи та виразники їхніх інтересів - партії. Соціальні революції можуть здійснюватися як шляхом насильства, так і мирним шляхом за допомогою докорінних реформ. Для кожної революції повинні існувати об'єктивні та суб'єктивні передумови, революційна ситуація, від якої залежить форма революції - мирна чи немирна. В сучасних умовах найбільш типовою є мирна форма революції, яка вирішує корінні соціальні питання (зміну влади, економічних відносин) політичними та економічними методами за допомогою реформ.

Семінарське заняття № 5

Принципи і категорії історичної науки.

План

1. Значення принципу об'єктивності в процесі наукового пізнання минулого.
2. Причини тенденційності і суб'єктивізму в історичних дослідженнях.
3. Зміст і значення принципу історизму.
4. Історичні категорії і поняття.

При підготовці першого-третього питань семінару варто розкрити принципи і категорії історичної науки. Принцип — це основне правило, якого необхідно дотримуватись при вивченні всіх явищ і подій в історії. Принцип історизму вимагає розгляду всіх історичних фактів, явищ і подій у відповідності з конкретно - історичними обставинами, в їх взаємозв'язку і взаємообумовленості. Будь-яке історичне явище треба вивчати в розвитку: як воно виникло, які етапи в своєму розвитку пройшло, чим в кінцевому рахунку стало. Не можна розглядати подію чи особу водночас чи абстрактно, поза часовими вимірами. Тобто історик повинен розглядати події з точки зору тодішньої обстановки, а не пізнішої.

Принцип об'єктивності передбачає опору на факти в їх справжньому змісті, не спотворені і не підігнані під схему. Цей принцип вимагає розглядати кожне явище в його різноманітності і суперечливості, в сукупності як позитивних, так і негативних проявів. Головним в забезпеченні принципу об'єктивності є особа історика, його теоретичні погляди, культура методології, професійна майстерність і порядність.

Принцип соціального підходу передбачає розгляд історико-економічних процесів з врахуванням соціальних інтересів різних прошарків населення, різних форм їх проявів в суспільстві. Цей принцип зобов'язує співвідносити інтереси класові і вузько групові з загальнолюдськими, враховуючи суб'єктивний момент в практичній діяльності урядів, партій, осіб.

Принцип альтернативності визначає ступінь вірогідності здійснення тієї чи іншої події, явища, процесу на основі аналізу об'єктивних реалій і можливостей. Визнання історичної альтернативності дозволяє по-новому оцінити шлях кожної країни, побачити не використані можливості процесу, винести урок на майбутнє.

Тільки за умови дотримання і поєднання всіх принципів і методів пізнання можуть бути забезпечені строга науковість і достовірність у висвітленні минулого.

У четвертому питанні семінару потрібно розкрити історичні категорії і поняття, їх суть та особливості. Категорії історичної науки - універсальні, всезагальні форми історичних діяльності, мислення та свідомості людей. Категорії історичної науки - поняття полісемантичне: воно може мати своїм змістом: а) основні форми історичної життєдіяльності (спільнота, культура, цивілізація, формація) і роди соціальноісторичного буття людей (економіка, соціальна сфера, політика, духовне життя); б) форми історичного мислення, що використовуються людьми інстинктоподібно, поза їх свідомістю; в) наріжні характеристики історичного пізнання, що досягаються істориками як найзагальніші й фундаментальні поняття історії як науки; г) форми історичної самосвідомості. Категоріальна структура історичного мислення формується на основі соціально-історичної життєдіяльності людей, у ході відтворення й темпоральних глибинних змін явищ життєвого світу та їх взаємозв'язків. Інваріантні форми і співвідношення історичних подій та

процесів, багаторазово повторюючись у діяльності й відносинах людей, постають як онтологічний вимір категорій і в подальшому поступово закріплюються в людській свідомості у вигляді форм історичного мислення.

Вже як форми мислення історичні категорії відображають загальні хронотопічні властивості людського співжиття, структуру, перебіг, ритм і взаємозалежності процесів суспільної динаміки і водночас використовуються (переважно стихійно, в неусвідомленій формі) як способи фіксації повторюваності в історії, виокремлення закономірного, віднесення поодиноких, випадкових історичних подій до відповідних детерміністських вузлів перетину мережі загальних і необхідних зв'язків історичного процесу.

Пізніше мірою самоідентифікації та самоздійснення того чи іншого суспільства, культури, народу тощо історичні категорії поступово усвідомлюються: із синкретичних, діючих інстинктоподібно способів фіксації й вираження необхідного та всезагального в історії перетворюються на такі пізнавальні засоби, які свідомо формуються і застосовуються. В цьому аспекті категорії історичної науки постають як найзагальніші, цілеспрямовано та свідомо розроблені поняття історичної науки, вищий ступінь загальності, категоріальна природа яких зумовлена тим, що вони як універсали чи архетипи «схоплюють» (у відповідному зрізі) історичний процес як цілісність. На цій zasadі вони свідомо використовуються вченими як дійові інструменти історичного пізнання, як смислові вузли, шаблі такого пізнання, що покликані сприяти автентичному осягненню і повнокровному включенню в перебіг процесів суспільної життєдіяльності.

Семінарське заняття № 6

Класифікація історичних джерел.

План

1. Поняття історичного джерела. Класифікація джерел.
2. Археологічні джерела.
3. Етнографічні джерела.
4. Лінгвістичні джерела. Їх специфіка.
5. Усні (фольклорні) джерела.

При висвітленні першого питання семінарського заняття з'ясуйте суть та природу історичного джерела. Однією із проблем теорії і практики історичного джерелознавства є класифікація джерел.

В існуючій навчальній літературі з джерелознавства простежується кілька підходів до класифікації джерел — за типами і видами (В. Довгопол, Г. Лях, М. Матвієнко), за змістом (І. Ковальченко, В. Борщевський), за походженням (В. Стрельський, С. Валк). Проте найбільше визнання здобули комплексні або комбіновані схеми з акцентом на мету, спрямованість, призначення творінь людини, що відклалися як історичні джерела.

Класифікація джерел об'єктивно зумовлюється двома головними функціями джерелознавства: евристичною й аналітичною.

При висвітленні другого-п'ятого питання семінарського заняття охарактеризуйте археологічні, етнографічні, лінгвістичні та усні джерела та зробіть їх коротку характеристику.

Семінарське заняття № 7

Писемні джерела та їх аналіз.

План

1. Класифікація писемних джерел.
2. Принципи роботи з історичними документами.
3. Зовнішня і внутрішня критика джерел.

У першому питанні семінару студенти повинні розкрити особливості класифікації писемних джерел. Враховуючи найбільшу питому вагу і провідну роль в історичній науці писемних джерел, розглянемо докладніше деякі підходи до їх класифікації, з'ясуємо її особливості. Визначальним критерієм класифікації писемних джерел є їх характер, зміст і форма. Виходячи з цих критеріїв, виділяють документальні й оповідні писемні джерела, а серед них такі основні різновидності: актові, справочинні (діловодні), статистичні документи, мемуаристика (спогади), листи, щоденники, наукову, науково-інформаційну, науково-популярну і навчальну літературу, художні твори, періодичну пресу. Варто ще раз зауважити, що література виступає в ролі джерела особливого призначення: історичного й історіографічного.

Кожна група різновидностей писемних джерел має споріднену форму подачі інформації, яка значною мірою зумовлюється її характером, змістом і призначенням. Якщо взяти до уваги таку ознаку писемних джерел, як походження, то їх умовно можна поділити на джерела колективного й індивідуального (особового) походження. Нерідко історик має справу з джерелом, походження якого пов'язане з діяльністю великих соціальних груп, органів влади, політичних партій, громадських об'єднань, рухів, і в такому разі актуальним є з'ясування, якою мірою у ньому відбиті настрої, прагнення, погляди його творців.

Акти, закони, укази та інші офіційні документи здебільшого групують за їх призначенням і місцем у суспільно-політичному, соціально-економічному та культурному житті. Певну внутрішню спорідненість мають діловодні документи вищих органів влади й управління, які визначають зміст і напрями державної політики на тому чи іншому етапі суспільного життя. Певна специфіка властива дипломатичним актам — міжнародним договорам, угодам, нотам, вірчим грамотам, посланням, заявам, деклараціям тощо. Ця специфіка

простежується як за самим змістом документів, присвячених зовнішній політиці, міжнародним відносинам, так і за формою, що відповідає дипломатичному протоколу і встановленим міжнародним правилам. Окрему групу офіційних документів складають діловодні та судово-слідчі матеріали, що завжди мають персоніфікований характер, розкривають певні біографічні факти, віддзеркалюють правову систему тієї чи іншої країни, певної історичної епохи. До того ж судово-слідчі справи, крім наукового, мають важливе практичне і соціально-правове значення, оскільки вони нерідко стосуються невинно репресованих, згодом реабілітованих осіб. Ідеться, зокрема, про судово-слідчі документи репресованих за доби тоталітаризму, що відображають механізм злочинної дії каральної системи, масштаби масового терору, політичних репресій, засвідчують рух опору правлячому режимові.

До писемних джерел, якщо це зумовлено специфікою дослідження, можуть застосовуватися й інші класифікаційні ознаки, пов'язані з місцем і часом їх створення, авторством, місцем збереження тощо. Прикладне значення мають внутрішньовидові класифікації писемних джерел з використанням спеціальних класифікаційних ознак. Ураховуючи домінуюче місце на шпальтах преси публіцистичних матеріалів, можна виділити газетно-журнальну публіцистику як джерельну групу писемних джерел, що є основним носієм інформації, особливо з новітньої історії. Нерідко періодику поділяють на легальну і нелегальну (самвидавську), центральну і місцеву, а також за її політичним та ідеологічним спрямуванням. Виправданим є групування матеріалів періодики за газетно-журнальними жанрами, адже кожен з них має свою специфіку, пов'язану не тільки з літературно-стилістичними аспектами, а й із різною питомою вагою інформації. Так, аналітичні жанри (кореспонденції, замітки, огляди, звіти) здебільшого насичені фактичною інформацією, як відкритою, так і прихованою. Матеріали аналітичного характеру можуть містити колонка

головного редактора, передові статті, а інколи й інтерв'ю, що їх беруть кореспонденти у відомих політичних та громадських діячів, учених. Групування матеріалів преси за жанрами і тематикою відкриває можливості для застосування математично-статистичних методів вивчення масових джерел, їх поглибленого аналізу.

За внутрішньовидовим принципом класифікують твори політичної, наукової та художньої літератури як один із компонентів писемних джерел. Політичні твори представлені здебільшого книгами, брошурами і статтями, а за своїм змістом, методикою його викладу дуже близькі до публіцистики, до того ж вони виділяються ґрунтовнішим, аргументованішим підходом до висвітлення проблем. Джерельне значення політичних творів двояке. З одного боку, вони містять узагальнення й осмислення переважно поточних подій, їх оцінку і можуть бути джерелом історіографії, вивчення історії формування історичної і політичної думки. А з іншого — аналіз їх тематичної спрямованості, авторської позиції та оцінок тих чи інших подій і явищ сучасності дає можливість здобути додаткову інформацію про політичне життя суспільства. Політична література, так само як і інші писемні джерела, потребує критичного ставлення, врахування тієї обставини, що на ній лежить глибший, ніж на інших, скажімо, офіційних документах, відбиток суб'єктивізму.

Свої особливості мають наукова і, її різновидність, навчальна література, як історична, так і з інших, насамперед, суміжних до історії галузей знань. Наукова література є історіографічним джерелом, оскільки відбиває рівень знань і сферу їх побутування в суспільстві на час її створення, суспільно-політичні та ідейні погляди авторів праць. У ряді випадків наукова література може бути носієм оригінальних відомостей, особливо тоді, коли носії первинної інформації втрачені. Без широкого залучення наукової літератури як джерела

неможливо здійснити будь-яке історіографічне дослідження, підготувати працю з історії науки, науково-технічного прогресу, культури і духовності.

Поряд з науковою до вивчення суспільних проблем залучають твори художньої літератури, яка є своєрідним джерелом, котре, насамперед художніми засобами, відбиває епоху, з позицій якої осмислюються і висвітлюються події та явища як минулого, так і сучасності. Між науковим і художнім сприйняттям, осмисленням і відображенням реальної дійсності є чимало спільного, але й багато в чому вони відрізняються. Навіть у тих випадках, коли науковець і літератор працюють з одними й тими ж джерелами, їхні оцінки, трактування, методика реконструкції подій далеко не завжди збігаються. Зрештою, для історика художня література у джерельному відношенні цінна не самими фактами, не залученими джерелами, а передусім її прихованою (закритою) інформацією, що проливає світло на конкретно-історичні умови написання того чи іншого твору, художні та ідейні уподобання автора. В рамках художньої літератури виокремлюють художньо-документальні й історичні твори, які в джерелознавчому відношенні мають свою специфіку. Історика цікавлять суспільні мотиви появи таких творів, позиція автора, а також міра правдивості та достовірності відображених у них подій, явищ, осіб.

Нарешті, серед писемних джерел літературного спрямування окрему підгрупу становить мемуаристика: спогади, щоденники, листи учасників або свідків тих чи інших подій. Будучи оповідним джерелом, спогади відрізняються від інших їх різновидностей як самим жанром, його законами і специфікою, так і більшою суб'єктивністю, зумовленою тим, що вони повніше відбивають індивідуальність автора, його симпатії чи антипатії. Особливість мемуарів полягає в тому, що стрижнем подачі інформації, її організації, форми і структури виступає сам автор, через призму поглядів якого відбиваються й

оцінюються всі факти, події, свідком або учасником яких він був сам чи дізнався про них з інших джерел. Мемуари передають атмосферу епохи, її колорит, віддзеркалюють суспільні погляди, що були панівними на час їх написання. Зазначимо, що самі мемуари можуть бути класифіковані за певними аспектами, наприклад за джерелами їх створення.

В одних випадках вони ґрунтуються лише на пам'яті автора, в інших — на записах, щоденниках, які вів автор у процесі описуваних подій, що підносить рівень їх документальності. Нерідко мемуаристи звертаються до документів, архівних матеріалів, періодики. Відрізняються мемуари й за формою: поряд із безпосередньо авторськими спогадами трапляються літературні записи споминів.

Участь журналіста чи письменника в роботі над мемуарами теж може бути різною. Здебільшого це літературна допомога в оформленні мемуарів, але досить поширеним є також літературний запис усних чи диктофонних спогадів з великою мірою художнього оформлення, що нерідко призводить до перекручення фактів. Мемуаристика включає в себе й такі види джерел особового походження, як щоденники, дорожні нотатки, літературні автобіографії, біографічні анкети, особисті листи, художні заповіти тощо.

Викладені тут підходи до групування писемних джерел звичайно ж не охоплюють усіх особливостей, зумовлених конкретними дослідницькими завданнями, тематикою праць, розмаїтістю самих джерел. Деякі питання цієї специфіки ми розглянемо у розділі, присвяченому методичним прийомам опрацювання джерел.

Під час розкриття другого питання семінарського заняття про принципи роботи з історичними документами варто користуватися пам'яткою:

По-перше, за допомогою історичного документа реалізується принцип наочності в навчанні історії. Документ робить розповідь учителя живавою і яскравою, а висновки більш переконливими. Значимість документа також у тім, що він сприяє конкретизації історичного матеріалу, створенню яскравих образів і картин минулого, створює відчуття духу епохи.

По-друге, за допомогою документа в у студентів формується інтерес до історії. Залучення нових фактів дозволяє їм відчути дух епохи.

По-третє, при роботі з документами в студентів активізуються процеси мислення й уяви, що сприяє більш плідному засвоєнню історичних шань і розвитку історичної свідомості. В студентів формуються уміння навчальної роботи: читати документи, аналізувати і визначати потрібну інформацію, міркувати, оцінювати значення документів минулого і сьогодення. На парах студенти довідаються про значимість документів для історичної науки, бачать у них слід діяльності людей, які жили у минулому.

Під час розкриття третього питання семінару «Зовнішня і внутрішня критика джерел» виникають певні перепони і труднощі як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Найчастіше доводиться мати справу з такими об'єктивними труднощами, як неповнота, розпорошеність джерел, багатоступеневість переказу в них фактів і подій, неконтрольованість деяких ланок та цензурних фільтрів у передаванні історичної інформації, унаслідок чого іноді важко встановити навіть ті чинники, що призвели до перекручень фактів у джерелах. Серед суб'єктивних перешкод особливу небезпеку для наукового аналізу становить особиста упередженість, ідеологічна заангажованість історика, обмеженість його знань або здібностей (наприклад, відсутність історичної культури, спеціальних знань, інтуїції).

Щоб подолати ці перешкоди і забезпечити об'єктивний аналіз джерел, важливо пам'ятати кілька обов'язкових правил.

По-перше , джерело не можна досліджувати у відриві від тієї конкретно-історичної реальності, в якій воно виникло. На всіх джерелах лежить відбиток свого часу, тієї епохи, в яку вони створені. Кожне з джерел покликане до життя певними умовами, мотивами, причинами, завданнями, цілями. Одна й та ж людина за різних обставин може створити документи або твори, які суттєво відрізняються один від одного не тільки формою, а й оцінками. До того ж джерела виникали у різний щодо подій час: у момент здійснення події, по її гарячих слідах або через багато років. І все це відбивається на інформаційній якості та рівні достовірності джерел.

По-друге , важливо знати історію тексту джерела, обставини його створення, адже у процесі роботи над ним може виявитися багато списків, варіантів, редакцій. Тому доречно вивчити історію публікацій джерела (якщо вони були), з'ясувати, зокрема, ким, коли і для чого вони здійснювалися, чи призначалося джерело відразу для друку, скільки видань воно має, які зміни вносилися в кожне із них і т. ін. Слід брати до уваги й той факт, що в історії України було багато періодів, коли вся інформація підлягала цензурі. Це негативно відбивалося на джерелах, нерідко призводило до вихолощування з них первісного змісту.

По-третє , у процесі роботи над джерелом необхідно вивчити не лише його походження і текст, а й присвячену йому критичну літературу. Насамперед це стосується найдавніших джерел, наприклад літописів, а також джерел особового походження.

По-четверте , слід обов'язково враховувати ступінь наукового вивчення джерела попередніми дослідниками. До того ж деякі з джерел дуже складні для опанування, нерідко потребують спеціальних джерелознавчих досліджень, реставрації, доведення пам'ятки до придатного стану для використання

істориками. Так, усесвітньо відомі історичні пам'ятки "Повість временних літ", "Руська Правда" були об'єктом джерелознавчого аналізу фахівців багатьох поколінь, які по-різному з'ясовували їх походження, встановлювали рівень автентичності, надійності як джерела. Використовуючи ці, на перший погляд, добре вивчені джерела, сучасний історик може дати їм свою інтерпретацію, помітити в них ще не виявлені інформаційні можливості, адже кожен дослідник, виходячи зі свого задуму, вилучає з джерела й аналізує той матеріал, який його цікавить, застосовуючи новітні засоби і методи дослідження.

Нарешті, не можна знижувати вимоги до критики історичних джерел навіть тоді, коли їх кількість з певної теми або періоду обмежена. Дійсно, джерела далеко неповно відображають історичний процес, особливо в давні періоди. Але збої у фіксуванні історичних подій у джерелах спостерігаються навіть в історії найновішого часу. Це пояснюється багатьма причинами. В Україні, наприклад, велика кількість архівних джерел була знищена під час численних воєн, окупацій, соціальних і природних катаклізмів; на стані джерел негативно відбилася й політика властей, спрямована на їх вибіркоче збереження, а також недбайливе ставлення людей до зберігання документів.

Семінарське заняття № 8

Методика роботи з історичними документами і літературою.

План

1. Методика пошуку і роботи з науковою літературою.
2. Загальні принципи відбору і використання опублікованих джерел.
3. Порядок роботи з архівними документами.
4. Техніка виписок і систематизації відібраного матеріалу.

При підготовці до восьмого семінару варто запам'ятати, що для історика дуже важливо чітко уявляти і дотримуватися послідовності у роботі з

джерелами, адже від цього залежить ефективність і якість їхнього дослідження. На нашу думку, в роботі історика над джерелами можна виділити такі найважливіші етапи:

- пошук, виявлення і попередній відбір джерел для наступної праці з ними;
- класифікація джерел;
- дослідження джерел, їх аналітична критика;
- синтетична критика та наукове використання досліджених джерел.

Кожен із цих етапів має також свою структуру, що заслуговує докладнішого з'ясування.

Важливим елементом творчої роботи є цілеспрямоване вивчення наукової літератури. Вміння працювати з літературою – складний творчий процес. Вивчення наукової літератури дозволяє:

- виявити здобутки науки, її досягнення і недоліки;
- визначити основні тенденції в поглядах фахівців на проблему, з огляду на те, що вже досягнуто в науці;
- визначити актуальність і рівень вивченості проблеми;
- допомагає вибрати напрям, аспекти дослідження;
- забезпечує достовірність висновків і результатів дослідника, зв'язок його концепції із загальним розвитком науки.

При роботі з літературою обов'язково слід робити виписки, анотації і конспекти, за допомогою яких виділяють найбільш цінну інформацію, стисло викладають зміст інформації в цілому.

Необхідно переглянути всі види джерел інформації, зміст яких пов'язаний з темою дослідження. До них належать матеріали, опубліковані в різних

вітчизняних та іноземних виданнях, звіти науково-дослідної роботи, дисертації, офіційні документи.

Вивчення літератури з обраної теми слід починати із загальних робіт, щоб отримати уявлення про основні питання, а пізніше вже вести пошук нового матеріалу.

Роботу з літературою рекомендовано проводити поетапно:

- загальне ознайомлення з матеріалом в цілому за його змістом;
- швидкий перегляд усього змісту;
- проробка в порядку послідовності розміщення матеріалу;
- вибіркоче читання будь-якої частини монографії, посібника, дисертації, статті;
- виписка матеріалу, що належить до теми і є цікавою;
- критична оцінка записаного, його редагування, чистовий запис, як фрагмент тексту майбутньої роботи.

При вивченні літератури за обраною темою використовується не вся інформація, що міститься в ній, а лише та, яка має безпосереднє відношення до теми. Критерієм оцінки прочитаного є можливість його практичного використання в роботі. Вивчаючи літературні джерела, слід ретельно стежити за оформленням виписок, щоб можна було ними користуватись у майбутньому. Частина отриманих даних не буде використовуватись у роботі, тому потрібен їх ретельний відбір та оцінка. Необхідно збирати тільки наукові факти, а не будь-які.

Під науковими фактами розуміють елементи, що складають основу наукового знання, які відображають об'єктивні властивості речей та процесів, їм притаманні такі властивості: новизна, точність, об'єктивність і достовірність.

Новизна наукового факту свідчить про принципово новий, невідомий дотепер предмет, явище процес. Точність наукового факту визначається об'єктивними методами та характеризує сукупність найбільш суттєвих ознак предметів, явищ, подій, їх кількісних та якісних визначень.

Відбір фактів повинен бути науково об'єктивним. Достовірність наукового факту характеризує його безумовне реальне існування, яке підтверджується при аналогічних ситуаціях. За відсутності підтвердження факту – немає і його достовірності. Достовірність інформації, її цільове призначення і характер дають основу для достовірності наукових фактів.

Слід уважно ставитись до матеріалів, які використовуються в роботі: офіційні дані, опубліковані від імені державних або громадських організацій, не повинні викликати сумніву; практично абсолютною достовірністю володіє опис винаходів як у монографії, так і в інформаційній статті.

Наукові статті мають знаходитись в залежності від достовірності вихідної інформації, що використовується. У них можуть міститися результати незакінчених наукових досліджень, тому їх необхідно особливо ретельно аналізувати й оцінювати. Подібні до статей також доповіді, зроблені на наукових конференціях, симпозіумах тощо. Деякі з них можуть містити обґрунтовані, доказові, апробовані відомості, інші – включати питання проблемного характеру, пропозиції та інше.

Про достовірність вихідної інформації може свідчити не тільки характер першоджерел, а й науковий, професійний авторитет його автора, його приналежності до тієї чи іншої наукової школи, а також чинник часу. Для ідентифікації поглядів при зіставленні різних поглядів, а також для передачі без перекручування думки автора першоджерела можна використовувати цитати. Поряд із прямим цитуванням часто застосовують першоджерело, обов'язково

звіряючи його з оригіналом. На таких виписках обов'язково вказується джерело запозичення.

При цитуванні слід дотримуватись таких правил:

- цитати повинні бути точними;
- не можна перекручувати основний зміст поглядів автора;
- використання цитат має бути оптимальним, тобто визначатися потребою наукової теми;
- слід точно зазначити джерело цитування;
- цитати мають вписуватись у контекст теми дослідження.

+Вивчення й аналіз літератури вимагає певної культури дослідника. Всі прізвища авторів, які дотримуються єдиної точки зору з того чи іншого питання, необхідно вказати в алфавітному порядку.

Алфавітний порядок підкреслює однакове ставлення дослідника до наукових концепцій учених.

На завершальному етапі роботи з літературою доцільно зробити порівняльний аналіз отриманої інформації. Це дозволить оцінити актуальність, новизну і перспективність інформації. За даними критичного аналізу слід зробити висновки, їх узагальнення дозволить методологічно правильно поставити і сформулювати тему дослідження, намітити цілі й конкретні завдання на перспективу.

Семінарське заняття № 9

Написання вступу курсової роботи , висновків,

складання списку джерел.

План

1. Завдання вступної частини, її складові елементи.
2. Вимоги до формулювання загальних висновків, їх зміст.
3. Правила складання списку використаних джерел.

При підготовці до першого питаннч семінару розкрийте структуру вступу. Курсова робота – це дослідницько-реферативна праця, яка дозволяє студентові виробити практичні вміння наукової праці (пошук джерел інформації та робота з ними, реферування наукової та методичної літератури, порівняння кількох поглядів на одну проблему тощо), виявити рівень знань з певної спеціалізації чи галузі знань, продемонструвати вміння самостійно мислити, робити узагальнення та висновки.

Курсова робота повинна містити:

- титульний аркуш;
- зміст;
- перелік умовних позначень (за необхідністю);
- вступ;
- основну частину (2-3 розділи);
- висновки;
- список використаних джерел;
- додатки (за необхідністю).

Вступ, висновок і список літератури – це ті елементи, на які звертають увагу при оцінці курсової роботи. У переліку важлива правильна послідовність, грамотність, бездоганно дотримана пунктуація. Основні правила:

- алфавітний порядок розташування джерел;
- автоматична нумерація з використанням спеціальної опції (не ручне форматування);
- нумерація арабськими цифрами по зростанню;
- дотримання властивого всьому тексту шрифту, інтервалу та параметрів сторінки;
- правильність зазначення авторів, найменувань, видавництва і сторінок;
- відсутність орфографічних та інших помилок;
- відповідність інформації у списку літератури і в самому тексті.

Під час висвітлення другого питання семінару опишіть вимоги до формулювання загальних висновків, їх зміст. Висновки не повинні бути великими за обсягом (разом із вступом за кількістю сторінок вони складають до 20 % загального обсягу роботи), але змістовні, стислі і конкретні.

У висновках викладаються найбільш важливі наукові і практичні результати, що були отримані автором під час дослідження і вказують на розв'язання наукової проблеми. Вони не можуть дублювати ті висновки, що наводились наприкінці кожного розділу через те, що загальні висновки значно ширші, авторові потрібно наголосити на їх достовірності і цінності для політичної науки. Після чого формулюються рекомендації щодо наукового і практичного використання результатів дослідження.

Під час підготовки до третього питання визначіть правила складання списку використаних джерел. Список використаних джерел варто розміщувати одним з наступних способів:

- за наскрізною нумерацією, тобто у порядку згадування посилань у тексті;
- за абеткою та першими літерами авторів, видань, документів, заголовків статей. Незалежно від обраного способу оформлення

посилань, бібліографічний опис джерел складають відповідно до чинних стандартів з бібліотечної і видавничої справи. Список використаних джерел одночасно є списком посилань, що пояснює згадування у тексті роботи кожного з наведених джерел інформації.

Глосарій

Академічна доброчесність — сукупність етичних принципів та визначених Законом України «Про освіту» правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. Порухенням академічної доброчесності вважається: академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання.

Академічна мобільність — можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому закладі вищої освіти (науковій установі) на території України чи поза її межами.

Академія, інститут — галузевий (профільний, технологічний, технічний, педагогічний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) заклад вищої освіти, що провадить інноваційну освітню діяльність, пов'язану з наданням вищої освіти на першому і другому рівнях за однією чи кількома галузями знань, може здійснювати підготовку на третьому і вищому науковому рівнях вищої освіти за певними спеціальностями, проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурнопросвітницьку діяльність. (

Археографія — спеціальна галузь історичної науки (СГІН), що займається вивчення історії публікації історичних джерел та розробляє теорії та методику їх видання.

Археологія — самостійна історична наука, яка вивчає побут, матеріальну культуру людей минулих епох за археологічними знахідками (артефактами).

Архів — установа, що здійснює приймання, опис і зберігання документів із метою їх використання для подальших досліджень.

Архівістика — наука про методи роботи з архівами (про історичні і сьогоденні прийоми збирання, зберігання, опрацювання і опублікування).

Архівознавство — спеціальна галузь історичної науки, яка вивчає історію розвитку архівної справи.

Архонтологія — наукова дисципліна, яка вивчає історію посад у державних, міжнародних, політичних, релігійних та інших громадських структурах. Об'єктом вивчення є хронологія, послідовність змін посадовців, їхні біографії та інші дані.

Бакалавр — освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180–240 кредитів ЄКТС. Обсяг освітньо-професійної програми для здобуття ступеня бакалавра на основі ступеня молодшого бакалавра або молодшого спеціаліста визначається закладом вищої освіти.

Бібліографія — наука про бібліографічні записи — замітки для каталогізації списку книг і джерел.

Боністика — допоміжна історична дисципліна, що вивчає грошові паперові знаки, банкноти, цінні папери, векселі.

Вексилологія — наука про стяги, прапори, хоругви та інші предмети історичної символіки.

Випускник — особа, яка успішно завершила навчання на певному освітньому рівні (етапі, циклі) вищої освіти.

Генеалогія — родознавство, допоміжна історична дисципліна, що вивчає: 1) історію родів; 2) родовід якоїсь людини. Генеалогія пов'язана з такими суміжними науками, як геральдика, дипломатика, евгеніка, історія та інші

Геральдика — наука, що вивчає герби, які належать особам, родам, корпораціям, самоврядним громадам, територіям.

Дендрохронологія — порівняно нова наука, методи якої лежать на межі з біологією, археологією і метеорологією. Її методи уможливають датування артефакту (археологічної знахідки) на основі підрахування кількості і товщини кілець деревини. Товщина шару залежить від метеорологічних чинників даного року. Також можна дослідити, наприклад чи був даний рік врожайний. В посушливі роки кільця формувалися дуже тонкі.

Джерелознавство — це спеціальна галузь історичної науки, що вивчає історичні джерела, теорія і практика їх використання в історичних дослідженнях.

Дипломатика — наука, яка досліджує документ з точки зору наукової критики, тобто визначає придатність знайдених документів до історичного дослідження. Вона покликана для викриття фальшивки, а також встановити юридичну процедуру при оформленні документів.

Дисертація — кваліфікаційна наукова робота, яка відображає наукові результати досліджень автора та представлена для здобуття наукового ступеня доктора філософії (кандидата наук) або доктора наук.

Дистанційна форма здобуття освіти — індивідуалізований процес Державно-громадське управління у сфері освіти здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційнокомунікаційних технологій.

Дуальна форма здобуття освіти — спосіб здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти (в інших суб'єктів освітньої діяльності) з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі договору.

Експонати — речі, які виставлені в музеях для огляду відвідувачами.

Емблематика — спеціальна історична дисципліна, яка займається дослідженням емблем — умовно-символічних зображень певних понять чи ідей, які виконані у графічній або пластичній формі, мають конкретний зміст і не потребують спеціального витлумачення.

Енциклопедистика — спеціальна історична дисципліна, присвячена історії енциклопедичних видань, теорії та методології їх підготовки.

Епіграфіка — наука про увічнення написів, скажімо на пам'ятниках, будинках, надгробках, меморіальних таблицях, а також на прапорах, хоругвах.

Епістологія — наука, що вивчає типи і види особистих листів древнього світу і середніх віків.

Етнографія — наука, яка вивчає походження, розселення, культуру й побут, суспільний устрій народів.

Етнос — історично сформована на певній території спільність людей (плем'я, народність, нація), що мають спільні риси, усталені особливості культури, а також усвідомлюють свою єдність і відмінність від інших подібних утворень (самосвідомість).

Заклад вищої освіти — окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на Європейський союз студентів 33 провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей.

Ідентифікатор вченого ORCID iD (Open Researcher and Contributor ID) — унікальний номер вченого, перевагами якого є створення і ведення авторського профілю (інформація про освіту, досвід роботи, участь у грантових проектах, перелік публікацій тощо), наявність номера незалежно від місця роботи вченого, можливість з'єднання профілю з іншими ідентифікаторами, зокрема ResearcherID (див. Ідентифікатор вченого ResearcherID) і Scopus Author ID (див. Ідентифікатор вченого Scopus Author ID). Перебачено різні рівні доступу до інформації вченого у профілі: відкрита для всіх, відкрита для користувачів системи та закрита. На кінець 2018 р. зареєстровано майже 5,5 млн. ідентифікаторів учених. (ISO 27729:2012.

Information and documentation — International standard name identifier (ISNI); ORCID; ResearcherID; Elsevier; Scopus)

Ідентифікатор вченого ResearcherID — авторський ідентифікатор компанії Clarivate Analytics, можливостями якого є безкоштовна реєстрація, отримання ідентифікатора та створення авторського профілю вченого; можливість формування вченим власного переліку праць та внесення додаткової інформації про публікації (анотація, ключові слова, посилання на текст публікації, ISBN видання або ISSN періодичного видання тощо), використовуючи EndNote. (ResearcherID).

Ідентифікатор вченого Scopus Author ID — авторський ідентифікатор видавничої корпорації Elsevier, що присвоюється автоматично після публікації ученого у виданнях, внесених до бази даних Scopus. Подальші публікації ученого у виданнях, що внесені до бази, приєднуються до авторського профілю також автоматично. (Elsevier, Scopus).

Ідентифікатори вченого — унікальні номери, створені для усунення проблеми написання імені вченого, збільшення ступеню відкритості дослідницької діяльності вченого та забезпечення сумісності інформації про нього між системами, що підтримують міжнародний дослідницький простір. До таких ідентифікаторів належать загальний ідентифікатор вченого ORCID iD (див. Ідентифікатор вченого ORCID iD), авторські ідентифікатори компанії Clarivate Analytics ResearcherID (див. Ідентифікатор вченого ResearcherID) та видавничої корпорації Elsevier Scopus Author ID (див. Ідентифікатор вченого Scopus Author ID). (ORCID; ResearcherID; Elsevier; Scopus).

Інклюзивне навчання — система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників. (Закон України «Про освіту», 2017 р.).

Історико-етнографічний регіон — етнотериторіальне утворення в межах усього етносу, що за історичною долею та етнічним образом населення є самобутнім.

Історична бібліографія — наука про опубліковані джерела (манускрипти і передруки)

Історична географія — наука, яка розглядає географічне середовище в історичній перспективі, або вказує на історичні зміни в даному регіоні, займається реконструкцією адміністративного поділу, природного середовища, культури, господарювання (економічна історія) і політики(політична історія) того чи іншого регіону.

Історична демографія — наука про демографію населення, яка лічить популяцію людей в різних місцевостях і епохах.

Історична карта — карта, що відображає події, які відбувалися на певній території на різних етапах її історичного розвитку.

Історична картографія — наука, яка займається історичними картами і методами їх виробництва.

Історична особа (історичний діяч, постать) — людина, діяльність якої змінила життя в минулому та продовжує впливати на нього сьогодні.

Історична пам'ять — сукупність знань та уявлень суспільства про спільне минуле.

Історична подія — сукупність пов'язаних між собою важливих фактів життя суспільства.

Історична хронологія — одна із допоміжних історичних дисциплін, наука про методи обліку часу, системи датування(види календарів).

Історичне явище — фрагмент історичної реальності, який притаманний певному періоду і має типові характерні ознаки.

Історичний процес — послідовна тривала зміна явищ, яка має закономірний характер.

Історичний факт («факт» — від латин. «зроблене»; «те, що відбулося») — реальна, невигадана історична подія в певному часі й певному місці; реальне явище, процес; те, що сталося, відбулося насправді.

Історичний час — часова характеристика історичного процесу (зміна пов'язаних між собою історичних подій).

Історичні джерела — предмети життєдіяльності людини, що збереглися до наших днів. Вони дозволяють вивчати минуле людського суспільства та відображають його історичний розвиток.

Історія України — наука, що вивчає події, пов'язані з розвитком людського суспільства на українських землях, відповідно до послідовності, у якій вони відбулися.

Історія — наука, що вивчає минуле людства.

Календар — спосіб підрахунку днів у році, система відліку часу, заснована на періодичних явищах природи: змінах пір року, фаз Місяця, руху Сонця.

Карта — умовно зменшене загальне зображення земної поверхні або її частин.

Кодикологія — допоміжна медієвістиці і палеографії наука, що вивчає рукописи, які записані в кодексах, грамотах і книгах ще до епохи друкарства.

Криптографія — наука про розшифрування закодованих текстів, тісно пов'язана з дипломатикою, історією міжнародних відносин і дипломатією.

Легенда карти — перелік умовних позначень на карті.

Легенда — епічний фольклорний жанр, що подає історичні факти або вигадані події у формі фантастичної оповіді про давнє минуле.

Літописи — твори, у яких розповідається про історичні події за роками.

Магістр — освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти (науковою установою) у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Обсяг освітньо-професійної програми підготовки магістра становить 90–120 кредитів ЄКТС, обсяг освітньо-наукової програми — 120 кредитів ЄКТС. Освітньо-наукова програма магістра обов'язково включає дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків. У болонській класифікації ступінь магістра присуджується після завершення 2-го циклу

вищої освіти та відповідає 7-му рівню Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя. Особа має право здобувати ступінь магістра за умови наявності в неї ступеня бакалавра.

Міф — оповідання про вірування давніх народів щодо походження Всесвіту, явищ природи, богів, героїв тощо.

Монографія — наукове або науковопопулярне видання, що містить повне дослідження однієї проблеми або теми та належить одному чи кільком авторам.

Музей — культурно-освітній заклад, призначений для вивчення, збереження й використання пам'яток природи, матеріальної та духовної спадщини.

Національна академія наук України (НАН України) — вища наукова самоврядна організація України, заснована 27 листопада 1918 р. у м. Києві. Метою діяльності НАН України є отримання нових та узагальнення наявних знань про природу, людину і суспільство, розроблення наукових основ науково-технічного, соціальноекономічного та культурного розвитку країни, всебічне сприяння практичному застосуванню результатів наукових досліджень, підготовка висококваліфікованих наукових кадрів, формування наукового світогляду в суспільстві. При Національній академії наук України діють Міжвідомча рада з координації фундаментальних і прикладних досліджень в Україні та Рада президентів академій наук України.

Неографія — розділ палеографії, який вивчає письмо після відкриття друку.

Нумізматика — наука, що вивчає старовинні монети та медалі. Фундаментальна для економічної, політичної історії, відіграє важливу роль в археологічному датуванні.

Палеографія — історико-філологічна дисципліна, об'єктом дослідження якої є історія письма, його еволюція (переважно на основі давніх пам'яток) та характерні особливості (графічні форми знаків і літер, пропорції та конфігурації їхніх складових частин; місце і частота вживання окр. літер; видів скорочень; шрифтів та ін.) на певних етапах розвитку, вивчення систем тайнопису (криптографії), особливостей оздоблення рукописів і написів (зокрема, орнаментів, мініатюр). Звичайно палеографія вивчає системи літочислення, а також предмети, пов'язані з письмом (матеріали, на які нанесено текст, зокрема пергамент, тканини, берест, папір і філіграні на ньому; знаряддя писання; барвники, зокрема чорнила, за допомогою яких написано чи оздоблено текст; форми оправ книжок тощо).

Пам'ятник — споруда, яка є витвором мистецтва, призначена для увічнення і створення образу людей, подій, об'єктів, іноді тварин, літературних і кінематографічних персонажів тощо.

Папірологія — наука про рукописи, записані на папірусі.

Пресознавство — наука про часописи і періодичні видання.

Просопографія — наука, що досліджує особу.

Реставрація — відновлення пам'ятки, історичного джерела, раніше втраченого, зіпсованого, для подальшого збереження.

Сфрагістика — наука про печатки і штемпелі. Тісно пов'язана з геральдиккою.

Уніформологія (військова) — історична дисципліна, що вивчає історію виникнення і розвитку, а також характерні особливості службової та, в першу чергу, військової форми одягу. Інші назви — мундирування, уніформоведення.

Фалеристика — наука про медалі, ордени та інші відзнаки.

Фемінологія історична — галузь історичних знань, що вивчає жінок в історії, їх місце та функції у суспільстві.

Філігранологія — спеціальна історична дисципліна, що займається вивченням водяних знаків на давніх паперах.

Фольклор — колективна художня літературна і музична творча діяльність народу, яка засобами мови зберегла знання про життя і природу, давні культи й вірування, а також думки, уявлення, почуття і переживання, народнопоетичні фантазії.

Хрестоматія — навчальний посібник, що містить літературно-художні, історичні, музичні та інші твори чи уривки з них, які є предметом вивчення у навчальній дисципліні.

Хронологія — наука про вимірювання історичного часу.